

พระราชกำหนดเก่า

ครั้งกรุงศรีอยุธยา

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระศัลปนาจิตรการ (ฉัตร อินทรเสน)

ณ วัดมกุฏกษัตริย์

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๗๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

ถนนบำรุงเมือง ในพระนคร

คำนำ

หนังสือพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้เป็นพระราชกำหนด
 แก่กรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
 ท้ายสระบ้าง ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
 บ้าง ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์บ้าง
 ต้นฉบับเป็นสมุดไทยเขียนตัวรง มีอยู่ในหอพระสมุด
 วชิราวุธ ราชบัณฑิตยสภาได้นำพระราชกำหนด
 เช่นนี้ออกพิมพ์ฉบับ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่ก็ไม่
 ปรากฏว่าได้มีผู้อ่านและได้ใจมากนัก จนเมื่อต้อง
 ตามเคื่อนนี้มีฝรั่งนาย ๑ ดับความรู้ในเรื่องคำานการ
 ปกครองเมืองไทย เพื่อจะเอาไปเรียบเรียงพิมพ์
 เป็นสมุดในภาษาอังกฤษ พบสมุดที่ราชบัณฑิตยสภา
 พิมพ์นั้น อ่านไม่เข้าใจเพราะเป็นภาษากรุงเก่า
 จึงนำไปขออ่านกับข้าพเจ้าที่บ้าน ข้าพเจ้าช่วยอ่าน

และแปลบางตอนที่เข้าใจยาก เห็นว่าหนังสือนี้ทำให้
ให้เกิดความใคร่รู้ถ้อยคำที่ใช้ในสมัยก่อนแปลกไป
จากที่ใช้ในสมัยนี้ นอกจากที่เป็นประโยชน์ดีให้
เห็นทางการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังมี
ประโยชน์แก่ผู้ศึกษาภาษาไทยด้วย เหตุฉะนี้จึงได้
ให้ค้นค้นฉบับพระราชกำหนดเช่นเดียวกันที่มีอยู่ใน
หอพระสมุดวชิรญาณ และยังมีได้เคยนำออกพิมพ์
รวมได้ใหม่ในคราวนี้ ๑๐ ฉบับ และรวมฉบับที่เคย
พิมพ์แล้วเข้าอีก ๑ จึงเป็น ๑๑ ฉบับด้วยกัน การพิมพ์
คราวนี้พิมพ์ถ้อยคำตามต้นฉบับทั้งนั้น แต่มีได้คง
ตัวสะกดไว้ตามเดิมทั้งหมด เพราะฉบับเดิมเป็น
ถายมือเดิมยังผิดก็จริงอยู่ แต่ไม่ใช่คนรู้หนังสือ
คำคำเดียวเขียนไว้แปลก ๆ ก็มีเป็นอันมาก ทักถ้าว
เป็นแต่เพียงถ้อยคำที่อ่านเข้าใจในเวลานั้น แต่มี
คำเป็นหลายคำซึ่งอ่านไม่เข้าใจ เป็นคั่นว่าในหน้า ๑๒

บันทึก ๓ มีคำว่า “อย่าให้ดังดออยู่ได้” และใน
หน้า ๒๔ บันทึกที่ ๖ มีคำว่า “ให้ทำแต่ในวังสำหรับ
เมืองหน่อก่อน” ฉะนั้น ยังไม่เข้าใจว่า ดังดอ และ วัง
นั้นหมายความว่าอะไร จึงคงตัวสะกดไว้ตามฉบับ
เดิม สำหรับจะได้ดัดบกค้นหรือด้นนิษฐานกันต่อไป

เมื่อได้คัดค้นฉบับเตรียมตามที่กล่าวมาแล้ว
พระยาโทณวณิกมนตรีมาแจ้งความว่า ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ พระศิปปานุจิตรการ (ฉัตร
อินทรเด่น) ในเดือนมิถุนายนนี้ เจ้าภาพมอบให้
พระยาโทณวณิกมนตรี มาขอหนังสือไปพิมพ์แจก
ได้ให้พระยาโทณวณิกมนตรี ดัดค้นฉบับที่เตรียมไว้
ก็เห็นว่า เป็นหนังสือควรพิมพ์ไว้โดยเหตุที่กล่าวมา
ข้างต้น จึงรับพิมพ์หนังสือในงานศพครั้งนี้

กรรมการราชบัณฑิตยสถานขออนุโมทนาใน
กุศลจิตต์ ซึ่งเจ้าภาพงานศพพระศิปปานุจิตรการได้
บำเพ็ญเป็นปฏิการคุณต่อคุณผู้เป็นบุรพการี ขอ

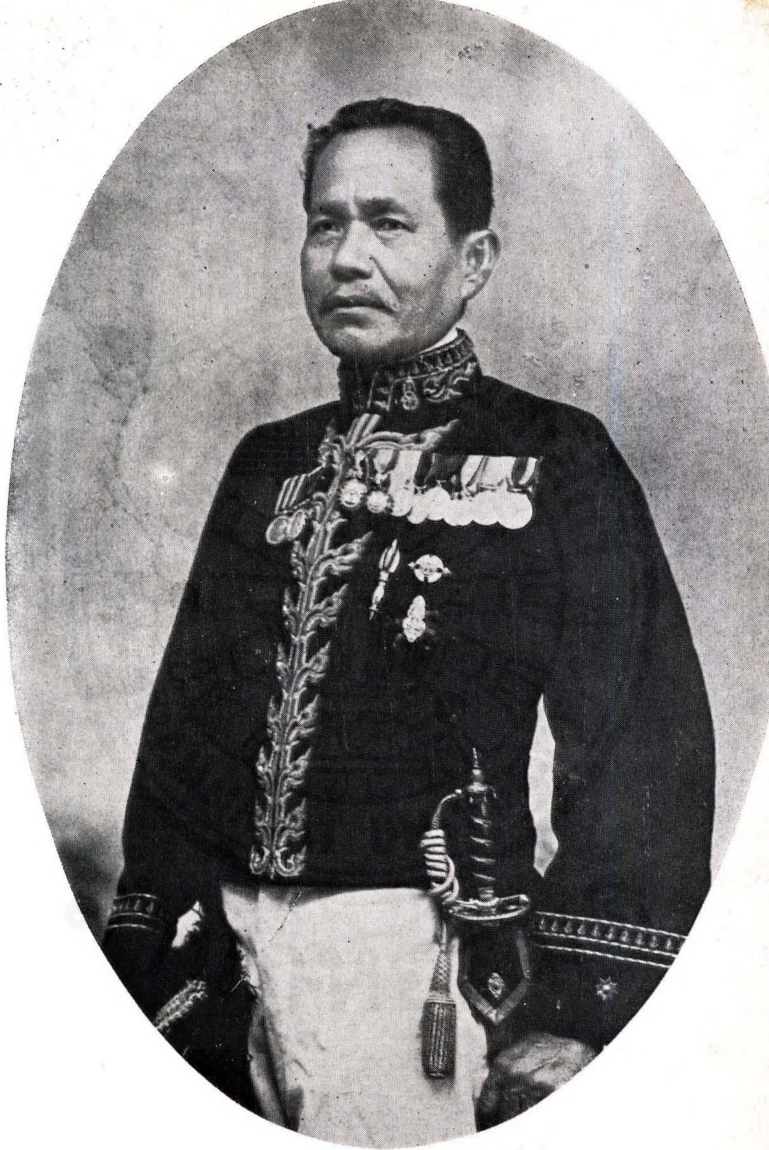
วิพากษ์จนสำเร็จแก่ผู้ถึงมรณะตามสมควรแก่คติ
อุปบัติ^{๒๕} ๗ เทอญ

พินธองพิน

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

สำนักหอสมุด

พระศัลปานุจิตรการ (ฉัตร อินทรเสน)

พ.ศ. ๒๔๐๒ - ๒๔๓๕

ประวัติ
อำมาตย์ตรี พระศิริปานุจิตรการ
(ฉัตร อินทรเสน)

กำเนิดของพ่อ

พ่อเกิดที่เมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทร
ปราการ เมื่อวันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะแม
จุลศักราช ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๘ เดือนกรกฎาคม
พุทธศักราช ๒๔๐๒ ร.ศ. ๗๘ เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาล
ที่ ๔ เป็นบุตรคนที่ ๓ ของนายเรือเอก หดวงอินทร
ฤทธิ (เอียด อินทรเสน) พ่อมีพี่น้องร่วมบิดามารดา
ด้วยกัน ๗ คน นายซ้าย อินทรเสน นางอิม,
นายเรือเอก ขุนรอนกต่างสมุทร, นางเพิ่ม, นาย
เรือเอก ขุนสวัสดิ์ฉันทา (สมบูรณ์ อินทรเสน) แด
นายบุญรอด อินทรเสน พี่น้องของพ่อทุกคนได้ถึง

แก่กรรมไปก่อนพ่อ เหลือแต่พ่อคนเดียวที่ได้อยู่
รับราชการเป็นหลายปี แต่เป็นผู้ที่ใคร่พระราช
ทานนามสกุล “อินทรีเด่น” ดั้งเดิมต่อมาจนถึงบุตร
แต่หลาน

สกุลของพ่อแต่เดิมมาเป็นอย่างไร ดูๆ ไม่ค่อย
มีใครทราบ เพราะสมัยโบราณไม่ค่อยได้เก็บประวัติ
กันไว้เรียบร้อย หนังสือไทยในสมัยนั้นยังไม่แพร่
หลาย แต่ดูทราบอยู่ว่าสกุลของพ่อเป็นสกุลที่ด
แต่มีหลักฐานมั่นคง สกุลหนึ่งในปากน้ำ และสมัยมา
อาชีพของพ่อนั้นก็นับว่าเป็นไปโดยทำนองคดอง
กรรม ไม่มีที่คิดเคียนและเป็นผู้ที่อยู่ในคดีในสมัย
ตลอดมา ดังนั้นนับว่าเป็นตัวอย่างประเสริฐแล้ว

การศึกษาของพ่อ

อันการศึกษาของพ่อนั้น ดูทราบว่า เมื่อพ่อยัง
เป็นเด็กได้เคยศึกษาวิชาหนังสือไทยที่วัดยานนาวา
แล้วอุปสมบทเป็นสามเณรที่วัดนั้นเอง ในเวลานั้น

วิชาหนึ่งคือที่เรียกว่าเป็นประโยค หรือชั้นมัธยม
 ยังไม่มี เป็นธรรมเนียม ในสมัยนั้นถ้าอยากรู้หนังสือ
 ต้องเป็นลูกศิษย์วัด เมื่อพ่อได้เรียนหนังสือทั่ว
 และเป็นลูกศิษย์ พระอ่าน ออกเขียนได้โดย ความชำนาญ
 ชำนาญแล้ว พ่อก็ตั้งตนเรียนภาษาอังกฤษกับหมอ
 ดมิธ ซึ่งในสมัยนั้นจัดว่าเป็นมหาวิทยาลัยอันหนึ่ง
 เพราะโดยมากเจ้านาย หรือลูกข้าราชการที่มีมรดก
 ศึกษาทางอักษรศาสตร์ตามวิธีนั้น ส่วนในทางวิทยา
 ศาสตร์นั้นเป็นอันไม่ต้องพูดถึง เพราะในสมัยนั้นไม่
 มีใครนิยม และวิชาในประเภทนี้ก็ยังไม่มีแพร่หลาย
 เข้ามายังเมืองไทยเรา ด้วยความพยายามแต่ด้วยความ
 ความพากเพียรของพ่อ พ่อได้มีความรู้ภาษาอังกฤษ
 นับว่าเป็นคนพูดภาษาอังกฤษได้คล่องคนหนึ่ง เท่านั้น
 พ่อก็ยังไม่ได้พอใจ เมื่ออายุของพ่อ ๑๘ ปีใน พ.ศ.
 ๒๔๒๒ พ่อได้ออกไปศึกษาวิชาที่เมืองดิงคโปร์ ที่
 เรียกกันว่ายุโรปในสมัยนั้น เพราะในเวลานั้น ถ้า

ใครพูดว่าไปนอก ก็เป็นอันเข้าใจกันเถิดว่าไปแต่
เพียงดิงคโปรหรือปั้ง จะเป็นเมืองที่เรียกว่าดุดหัด
ฟ้าเขี้ยวก็ว่าได้ ดัมยั้น ถ้าใครไปศึกษาวิชาแค่
เมืองดิงคโปรก็ไม่ใช่คนเก แต่อย่างนั้นก็ดี พ่อก็
เป็นคนเกในดัมยั้น เมื่อพ่อได้ศึกษาวิชาจบแล้ว
ก็กลับเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ ๗ นับเด็มนึง
ว่า พ่อได้เรียนจบมหาวิทยาลัยเหมือนกัน

ราชการของพ่อ

อยากจะนับว่า พ่อเป็นคนเคราะห์ร้ายหรือเคราะห์
ดีก็ได้ ที่ในเวลานั้น พ่อเป็นคนหนึ่งที่รู้ภาษาอังกฤษ
พอใช้การได้ จึงได้ถูกจุดตัวไปทำราชการในที่ต่างๆ
พ่อเริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งล่ามภาษาอังกฤษ
ของกองข้าหลวงแผนที่ ซึ่งในเวลานั้น พระวิภาค
ภวอด (เจ. แมคคาท) เป็นข้าหลวงทำแผนที่
เมืองเหนือจดเขตคัมภีร์ชาติวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔
พ.ศ. ๒๔๒๖ ย้ายไปรับราชการที่กรมศุฎการและ

ในเวลาต่างกัน พ่อได้ไปรับราชการที่กรมราช
 เสนาธิการและกระทรวงการต่างประเทศ ที่พ่อต้อง
 ทำการต้องฝึกต้องฝ้ายเช่นนั้น ก็เพราะในเวลานั้นคน
 วิชาอังกฤษมีน้อยนัก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ พ่อได้
 ย้ายไปรับราชการในหน้าที่ดำน กระทรวงนครบาล
 แต่ต่อมาอีกปีหนึ่งพ่อได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเจ้ากรม
 โตรตะ ด้ร่างถ่ายโทรตะระวางนครราชสีมาแ
 จังหวัดหนองคาย และจัดร่างถ่ายโทรตะระวาง
 จังหวัดชุนนั้และจังหวัดอุบลราชธานี ต่อมากรม
 รถไฟหลวงขาดช่างโทรตะ . จึงได้ย้ายไปเป็นนาย
 ช่างโทรตะในกรมนั้น พ่อเคยเล่าให้ฟังว่า ในเวลา
 ที่ออกไปทำราชการในจังหวัดนครราชสีมาได้รับ
 ความลำบากเป็นอันมาก เพราะต้องฝ่าดงพญาไฟ
 (พญาเย็น) ดังนั้นก็ พ่อก็ได้พยายามจัดการร่าง
 จนสำเร็จ นับว่าพ่อเป็นคนที่ไม่ย่อท้อต่อการทำงาน
 และไม่เกรงขามต่อภัยต่าง ๆ นอกจากนั้น พ่อยัง

เคยเป็นตำรวจใหญ่ ตรวจการใน แถวแถบ นั้นอีก
 และในเวลาไม่ช้านัก ทางราชการก็ได้ย้ายพ่อไปเป็น
 ผู้กำกับการตำรวจฝ่ายโทรเลขของกรมไปรษณีย์โทร
 เลขของกรมรถไฟและกรมไปรษณีย์โทรเลข เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๔๒ พ่อได้รับหน้าที่เป็นนายอำเภอเมืองพิมาย
 ทางราชการได้ย้ายพ่อไปเช่นนั้นอีกเพื่อที่จะให้พ่อค
 แดการก่อสร้างคัตถนนและบำรุงปราสาทหิน ซึ่งนับ
 ว่าเป็นชั้นโบราณวัตถุอันสำคัญในเวลานั้น เมื่อพ่อ
 ได้จัดการสร้างเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เจ้าหลวงก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ พ่อได้ย้ายมารับราชการในกระทรวง
 มุขารเดิมในตำแหน่งเลขานุการของกระทรวงจน
 เมื่อพ่ออยู่ในฐานะที่เป็นผู้มีอายุสูงในราชการแล้ว
 ก็ได้ขอกราบบังพระราชทานบำนาญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖
 ในเวลานั้นพ่อมีอายุได้ ๖๔ ปี การงานของพ่อนั้น
 ถูกคิดว่าถ้าพ่อได้รับราชการในตำแหน่งหนึ่งจนนาน ๆ

แล้ว อาจได้รับราชการในตำแหน่งดังกล่าวที่พ่อเคย
รับมาแล้ว ซึ่งนับว่าพ่อเป็นคนเคราะห์ร้าย ที่ว่าพ่อ
เป็นคนเคราะห์ดี คนนี้คือ พ่อได้รับราชการใน
ตำแหน่งต่างๆแต่ไม่มีความเสียหายเกิดขึ้นอย่างหนึ่ง
อย่างใดจนได้มีโอกาสออกมารับพระราชทานเบี้ยบำ
นาญตามพระราชบัญญัติ จิตว่าพ่อเป็นคนเคราะห์ดี
ที่ได้บำรุงวงศ์สกุลไม่มีความเสียหายมาจนทุกวันนี้

ยศถาบรรดาศักดิ์ของพ่อ

เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ พ่อ
ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนขจิตรดาร์กรม
เดือนเป็นหลวงคิดบ้านุจิตรการเมื่อวันที่ ๓ มกราคม
พุทธศักราช ๒๔๕๗ แด่เป็นพระเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม
พุทธศักราช ๒๔๖๒ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พ่อ
ได้รับพระราชทานนั้น คือเบญจมาภรณ์ช้างเผือก
และจักรภรณ์มงกุฎสยาม นอกจากนั้นพ่อยังได้
รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์, ทวีธาภิเษก

รัชมณฑ, รัชมณฑภักษะ, จักรพรรดิมาตา, เข้ม
ข้าหลวงเดิมรัชกาลที่ ๒ และเสมา ว.ป.ร. ทองคำ
ชนก ๕ ความดีความชอบของพ่อที่ได้นำมาใน
ราชการ พ่อได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็น
เครื่องตอบแทน หากว่าจะไม่นับว่าเป็นชนก ก็จัด
ว่าพอประมาณ อย่างกลางที่นำมาได้ อย่างน้อยก็นับว่าดี
แล้ว

พระคุณของพ่อ

พ่อเป็นคนมีบุตรแต่ชดามาก ที่ยังมีชีวิตอยู่ใน
เวลานี้เป็นหลายคน คือนางศรีสุเรนทร (เลี้ยงยม
สุชนิด), นางเรืองฤทธิ์วิชัย (สงวน เรืองฤทธิ์),
หลวงบริดอโรศัพท์ (ชั้น อินทรเด่น), คุณหญิง
โชนวณิกมนตรี (สวาท โชนวณิก), นางวิจารณ์
อาวูร (สวิน วิมุกตานนท์), ร.ต.ท. ชุนอินทรเด่น
สิทธิกร (ต้น อินทรเด่น), คุณหญิงศรีพิชัยสงคราม
(ส่น จันฉาย), นางบรรจงพยาบาล (ฉนวน

เสวตโสภณ), นางมณฑนาวาวุช (ค้วน มณฑนา
 นาวัน), นางจรรยาพิทยายุทธ (กระแด้ว เนตรวิจิตร),
 นางอุทองเขตต์ชิตยนาวิ (นุดอง ศิริสัมพันธ์), นาย
 เจริญ อินทรเสนแสนางด้าวเฉลิม อินทรเสน ลูกของ
 พ่อทุก ๆ คน พ่อได้จัดให้เข้าเรียนการศึกษากับที่
 ความสามารถของพ่อจะทำได้ ทั้งนี้ นับว่าเป็นพระ
 เเดชพระคุณของพ่อเป็นอันมาก พ่อได้พยายามส่ง
 ลูกไปเข้าโรงเรียนที่ดัดหลายคน โดยมากขิดาของ
 พ่อถูกส่งไปเรียนที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งใน
 สมัยนั้นนับว่าเป็นโรงเรียนที่ดี เพราะได้ทั้งวิชา
 ความรู้ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ พ่อไม่มี
 ทรัพย์ที่จะให้ลูกคนละมาก ๆ แต่พ่อได้ให้วิชา
 เช่นนี้ นับว่าพ่อเป็นพ่อที่ดีหาที่เสมอได้ยาก โดยเหตุ
 นี้แหละ ขิดาและบุตรของพ่อได้ตั้งตัวและมีหลักฐาน
 พอสมควรแก่ฐานะมาจนถึงทุกวันนี้ ไม่ใช่ว่าเมื่อพ่อส่ง
 ลูกเข้าโรงเรียนแล้ว พ่อจะทอดทิ้งทีเดียว ลูกทำได้

พ่อเคยไปเยี่ยมเยียน และเอาใจใส่ในการดำริเรียน
 ของลูกเป็นอันมาก ถ้าพ่อไม่ทำเช่นนั้น น่ากลัวลูก
 ของพ่อจะไม่มีที่อยู่บ้าง เพราะลูกของพ่อทุกคน
 กำพร้าแม่ พ่อของลูกได้ทำหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ พระ
 คุณของพ่อบังเกิดเกล้าแก่ตัวลูกเป็นอันมาก

ระลึกถึงพ่อ

เมื่อพ่อล้มป่วยเพราะโรคชรา เมื่อราวกลางปี
 พ.ศ. ๒๔๗๕ แดมีโรคอัมพาตเข้ามาแทรกแทรก จน
 พ่อไม่ดำริว่าสิ่งที่ จะรู้ลึกตัวแต่ลูกเดิรเหิรไปไหนมา
 ไหนได้ ลูก ๆ ทุกคนก็ได้พยายามพยาบาลพ่อโดย
 เต็มความดำริรถ ได้พยายามหานายแพทย์ที่
 ดำริรถมาพยาบาลพ่อเป็นหลายคน อาการป่วย
 ของพ่อก็มีแต่ตรงกับทรุดตดอดมา การที่เป็นเช่น
 นี้ ไซ่ว่าลูก ๆ ไม่อยากให้หาย จะมีทรัพย์สินเท่าใด
 มาแลกชีวิตพ่อ ลูกก็ไม่พึงปรารภณา แต่ความตาย

ญ

ของวิญญูชนนั้นหาหัดได้เี่ยงได้ไม่ ถึงตัวตูกเองก็
เหมือนกัน เมื่อกำตั้งของพ่อไค่ต่อดัดกับความบ่วยเจ็บ
จนเต็มถึงขีดที่สุดแล้ว พ่อไค่ไค่ตาตูกไปด้ปรโลก
เมื่อวันท ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เวลา ๗.๒๕ น.

เมื่อพ่อไค่ถึงแก่กรรมลงแล้ว วาระสุดท้ายที่
ตูกจะด้ของพระเดชพระคุณพ่อไค่ก็คือจัดการปดงศพ
พ่อตามประเพณี แะถ้าพ่อไปเกิดในทใด ขอให้
พ่อระลึกถึงตูก เพราะตูกยังระลึกถึงพ่อ แะชาตินี้
หมดความเป็นพ่อตูกต่อกันแล้วก็ดี ตูกขออธิษฐาน
ให้ชาติหน้าเราไค่เกิดมาเป็นพ่อตูกกันใหม่ ในที่สุด
แห่งคำรำพรรณของตูกนี้ ตูกขออำนาจแห่งกุศโลัน
เป็นคุณธรรมนำมาซึ่งมงคลอุดมเลิศจงเป็นผลตาม
ด้ของ เพื่อด้รพศิริด้วด้ดีพัฒน์มงคลทฤษณม์
ด้ขด้ภาพ ถ้าพ่อผู้วายชนม์ยังทราบโดยญาณวิถิ
ทางใด ตูกขอให้ด้ำเร้จเป็นปัดตานุโมทนาแห่งการ

๗

ที่ถูกต้องพิมพ์หนังสือแจกเป็นมิตรพลีแก่ผู้ที่มาช่วย
งานศพของพ่อ เทอญ

สวาท โทณวนิกมนตรี

สุน์ ศรีพิชัยสงคราม

วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖

สารบาญ

กฎเรื่องร้องฟ้องความซับซ้อนกันหลายศาล	หน้า ๑
กฎว่าด้วยการเรียกดินใหม่พิณคดีความ	,, ๑๓
หมายรับตั้งเรื่องความทุกข์ยากของลูกหมู่	,, ๒๐
กฎเรื่องลักษณะการปกครองหัวเมือง	,, ๒๓
กฎเรื่องให้รับน้ำพระพิพัฒน์ดีจา	,, ๓๘
กฎเรื่องการพิศจน์เติบโตในจำนวนความ	,, ๔๑
กฎเรื่องเจ้าหม่อมตนายเบิกคักความ	
ไปใช้ราชการ	,, ๔๔
กฎเรื่องให้จับคุมคนวิวาททำร้ายกัน	
ในที่ต่าง ๆ	,, ๕๒
กฎเรื่องการรับฟ้องตามพระธรรมนูญ	,, ๕๔
กฎเรื่องการรับฟ้องต่าง ๆ	,, ๖๒
กฎเรื่องการรับฟ้องกล่าวโทษตุลาการ	
ผู้พิจารณาความไม่เที่ยง	,, ๗๓

7
2
1

7
2
1

กฎ เรื่อง ร้องฟ้องความขัดข้องกันหลายศาล

กฎให้แก่พระสุริยวงศ์ซ้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกแก่ตุลาการและกรมมหาดไทย กต
โหม และกรมเมือง วัง คตัง และตำรวจ ทหาร
ใน และสนมซ้าย ขวา มหาดเล็กชาวที่ นครบาด
ขุนโรง ขุนศาล ผู้บรรดาเป็นตุลาการได้พิจารณา
ความทุกหมู่ทุกกรม ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเห็น
เกล้า ๆ ดังว่าราษฎรทั้งปวงมีอรรถคดี ทำหนังสือ
ร้องฟ้องหาความแก่กันณะโรงศาล สัมภักนัการ
กรมใด ๆ ให้ความเป็นอาชญาคนรบาศ ครั้นขุน
โรงขุนศาลสัมภักนัการผู้นั้นรับเอาหนังสือฟ้องแล้ว
เอวักถั่ววบัตรหมายไปให้มัตนายอาณาประชาราต
ข้างหนึ่งให้ส่งข้างจำเอยมาพิจารณาตามกระทรวง

และครั้นตุลาการได้ตัวมาไถ่ถามสืบไป และเมื่อ
 ความพิรุธข้างหนึ่งเห็นจะแพ้ในด้านวนไชร้ คู่ความ
 ข้างหนึ่งด้วยมีเงินทอง ข้างหนึ่งยากแค้นหาเงินจะ
 เสียค่าฤชาตุลาการมิได้ ก็ให้ตุลาการพิจารณาแต่
 คำนึงแต่ความเอนเอียงความกว่าจะดำริได้ และข้างหนึ่ง
 ด้วยมีเงินทองเห็นเอนเอียงความตัวแพดียงพด้าพิรุชจะแพ้
 แก่ข้างหนึ่ง แล้วคิดอ่านเอาเท็จเป็นจริงไปร้อง
 ฟ้องณะโรงศาลอื่น กล่าวโทษหาอุทธรณ์อาชญา
 แก่ตุลาการว่ากตบเกิดเอนเอียงความเสียบ้าง และ
 เขียนเอาแต่ชอบใจบ้าง และคัดค้านวนตัวข้อความ
 เสียบ้าง พาโตว่าตุลาการโบายดีทำข่มเหงบ้าง และ
 ว่าเอนเอียงความตุลาการถามผู้หนึ่งมีผู้มาเยี่ยมด่อนฝ่าย
 โจทก์จำเลย เขียนเอาบ้าง คดีจะให้ด้านวนยัตยาว
 ค้างเกินไป และขุนโรง ขุนศาล สมภักษ์การกรม
 อื่น นอกตุลาการเก่า ผู้จะรับหนังสือร้องฟ้องนั้น
 คิดว่าเป็นกระทรวงของตัว กรมนั้นได้พิจารณา

ตามพระบรมมณูญ และกฎหมายแต่ก่อนแล้ว จึง
 รับเอาหนังสือร้องฟ้องผู้หนึ่งว่ากล่าวบัตรหมายเอาเอง
 ให้ส่งตุลาการเก่า และให้เบิกเอาคำนวณค่าความมา
 พิจารณาตามเนื้อความข้างหนึ่ง คิดว่าไม่มีเงินทอง
 พอจะเสียหายได้แก่สมภักนักรการ แล้วไปทำฎีกา
 ทูลเกล้า ฯ ถวายเกล้าว่าโทษตุลาการเก่า และเบิก
 เอาแต่ค่าความไปให้ตุลาการใหม่ผู้ได้รับสั่งพิจารณา
 ให้ถาม ครั้นตุลาการใหม่ถามดูความเสียค่าฤชา
 ตุลาการซ้ำทวีขึ้นไปมากกว่าค่าฤชาณะโรงศาล คุ้ม
 ความซึ่งเป็นคนยากนั้นยอมเสียค่าฤชาซ้ำต้องต่อถาม
 ต่อแก่ตุลาการใหม่ เสียซ้ำทวีขึ้นไปกว่าตุลาการ
 เก่าอีกเท่า กว่าตุลาการใหม่จะพิจารณาให้เห็น
 แท้จริง ค่าความได้ความยากแค้นเดือดร้อนหนัก
 หนา และเดินสืบไปเมื่อน้ำ ถ้าราษฎรผู้มี
 อรรถคดีร้องฟ้องว่ากล่าวแก่กันณะโรงศาล และ
 สมภักนักรการกรมใดๆและตุลาการณะโรงศาลสมภัก

นักการจะรับหนังสือร้องฟ้องราษฎรผู้หนึ่งว่ากล่าวตาม
 กระทรวง ตามกฎหมายแต่ก่อนไซ้ ให้ตุลาการ
 ณะโรงศาลดมภ์นักการได้พิจารณาเรียกทนต์บด
 ฝ่ายโจทก์ จำเลย ไว้จึงมันคงแล้วจึงให้ถามตาม
 หนังสือร้องฟ้องแต่โดยยศ โดยธรรม แต่ตามดัจ
 ตามจริง อย่าให้กดับเอาจริงเปนเท็จ เอาความ
 ข้อแพ่งดบชั้น^๕เปนชนะ เอาความแพ่งดบชั้น^๕เปน
 เด่มอบ้าง แต่ข้อหนึ่งกระทวงหนึ่งได้ ถ้าและตุลา
 การณะโรงศาล ดมภ์นักการกรมนี้ได้พิจารณา
 ได้ถามตามหนังสือร้องฟ้องข้อใดกระทวงใด โจทก์
 จำเลย นิรับกัน และ^๕เนื้อความถึงพะยานข้อใดกระ
 ทวงใด จำเลยรับแล้วให้การเปนประการใด แต่
 ตามข้อรับไซ้ ก็ให้ตุลาการผู้ใดถามเขียนเอาแต่
 ถ้อยคำโจทก์ จำเลย ให้มันคง แต่ตามดัจตาม
 จริงอย่าให้เห็นแก่ฝ่ายโจทก์ จำเลยข้อหนึ่งกระทวง
 หนึ่งได้ เมื่อคดี^๕เนื้อความในสำนวนอ่านให้โจทก์

จำเตย พัง ถ้าโจทก์ จำเตย ว่าชอบด้วยถ้อยคำ
 แล้ว ให้บันทึกศุภมาศวันคืนผู้มาตุนั่งว่าอ่านให้ฟัง
 รู้ได้ย็นั้นไว้ในถ้อยคำจำนวนให้มั่นคง และให้
 ผู้กำนวนถ้าหาครามีได้ให้หยิกเต็มไว้เป็นสำคัญคู่มือ
 ฉบับหนึ่ง ถ้าเตะโจทก์ จำเตยคิดใจแก่ตุลาการ
 ไปร้องฟ้อง ณ โรงศาลอื่นหาอุทธรณ์อาชญา กล่าว
 โทษตุลาการว่าเห็นแก่สินจ้างสินบด เห็นแก่ข้าง
 หนึ่งและกดบเกลื่อนเนื้อความเดียด้าง และเขียนเอา
 แต่ชอบใจบ้าง และลบจำนวนเสีย คัดจำนวน
 มี^๕ต้นขอ^๕เนื้อความบ้าง และเมื่อถามมีผู้มา^๕เดียดมด^๕อน
 บ้าง เขียนเอาไว้ อย่าเพื่อให้ตุลาการใหม่เบิก
 เอาจำนวนคู่ความมา ให้บัตรหมายโนนคดีกาไป
 ให้ส่งแต่ตุลาการ และดมภักนิกการผู้ได้ไต่ถาม
 เก่า มาให้ตุลาการใหม่ถามตามอาชญาอุทธรณ์
 แก่ตุลาการเก่า^๕นั้นก่อน เมื่อตุลาการจะถามนั้นให้
 เรียกเอาที่ต้นบดแก่คู่ความผู้โจทก์ และตุลาการ

เก่า ซึ่งต้องอาชญาอุทธรณ์เป็นจำเลยนั้นให้มันคง
 ก่อนจึงให้ถาม ครั้นตุลาการใหม่ถามตุลาการเก่า
 ตามข้อหาอุทธรณ์ ซึ่งคู่ความคดีใจตุลาการแต่ข้อ
 หนึ่งต้องข้อถามข้อจนถึงเก่าข้อสิบข้อนั้นตามเรื่อง
 ราว ถ้าพิจารณาเป็นดีจว่าตุลาการเก่าทำผิดเหลือ
 เข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย พิจารณามีเป็นยศ
 เป็นกรรม และตุลาการเก่าแพ้แต่ข้อหนึ่งไซ้ และ
 เนื้อความซึ่งหาอุทธรณ์แก่ตุลาการเก่าตั้งข้อหาข้อนั้น
 มิได้คิดพันธุพระราชทรัพย์ข้าง ม้า โค กระบือ
 ของหลวงหามีได้ไซ้ ก็ให้ตุลาการใหม่เอาเนื้อ
 ความเจรจาด้วยลูกขุนณะศาลหลวง ให้ลูกขุน
 ณะ ศาลหลวงเอาเนื้อ ความเป็นแพ้ ด้วยให้สืบ
 ทุกข้อ แล้วให้เอาบรรดาคักติตุลาการผู้ตั้งมาผู้เดียว
 ตั้งปรับใหม่เอาตุลาการเก่าตามอัยการพระกรรมญ
 และ ให้ใช้ทุนค่าฤชาผู้ชนะให้สืบเชิง และคู่ความ
 เดิมซึ่งหาแก่กันอยู่ตุลาการเก่านั้น ถ้าเป็นกระทรวง

แพร่ง แตะฝ่ายจำเดยนั้นเปนมกรมฝ่ายนอก ให้ส่ง
 ไปแพร่ชมพิจารณา ถ้าแตะตุลาการแพร่ชม
 แพร่งวัง เปนตุลาการแก้คั่งในอุทธรณ์อาชญาแล้ว
 ให้ส่งไปให้แพร่คั่งพิจารณาเอาพินัยจ่ายหย่าร้าง
 หลวงตามพระธรรมนุญ ถ้าแตะศาลราชฎีได้
 พิจารณา เปนความอุทธรณ์อาชญาเปนมกรการ
 แก้ ให้ส่งไปศาลอาชญาประจำแต่พิจารณา ถ้า
 ศาลประจำแต่เปนมกรการแก้ให้ส่งไปศาลราชฎี
 พิจารณา ถ้าแตะ^๕เนื้อความเดิมหาความคัดขุน
 บรินทร ก็ให้ส่งให้คัดนครบาด วังเปนมกรการ
 เบิกเอาสำนวนแตะคั่งความไปพิจารณาไต่ถามตามดี
 ตามจริง เอาพินัยจ่ายราชการ แตะซึ่งตุลาการ
 ใหม่เอาตุลาการแก้มาพิจารณาไต่ถามตามข้อ^๕เนื้อ
 ความซึ่งโจทก์หาอุทธรณ์นั้น ถ้าแตะโจทก์หาตุลา
 การแก้ แปะตุลาการแก้ไשר ให้ตุลาการใหม่ชัก^๕ไשר
 ไต่ถามคั่งความผู้^๕เปนโจทก์นั้นให้แจ้งเนื้อความออกว่า

ผู้นั้นเอาเท็จดับปลับมาหาตุลาการเก่ามันคงจริง ๆ
 ไชว ให้คู่ความซึ่งตุลาการใหม่ยังมีได้เบิกมานั้น
 คงอยู่แก่ตุลาการเก่าณศาลกรมนี้ จึงให้ตุลาการ
 เก่าเอาเนื้อความซึ่งหาแก่นมีได้เป็นข้อพระราช
 ทรัพย์ของหลวง ช้าง ม้า โค กระบือ ของหลวง
 นั้นเป็นแพด้วยให้สิ้น แล้วให้ใช้ทุนโจทก์ผู้ชนะ
 แล้วให้ปรับใหม่เอาผู้แพ้ตามรูปความซึ่งหาแก่นนี้
 ตุลาการเก่าตามอัยการ ถ้าเนื้อความผู้หาผู้แพ้ติด
 พันธุ์พระราชทรัพย์ ช้าง ม้า โค กระบือ ของ
 หลวงให้ตุลาการผู้ได้พิจารณาเนื้อความนั้น คัด
 เอาเนื้อความจำเพาะข้อพระราชทรัพย์ ช้าง ม้า โค
 กระบือ ของหลวงนั้น ว่าแก่ถูกขุนณศาลหลวง ถูก
 ขุนณศาลหลวงพิพากษาประการใดจึงให้กระทำตาม
 ถ้าแต่ละถูกความติดใจตุลาการณโรงศาล สัมภัก
 นักการมีร้องฟ้องตามกระทรวง ตามพระธรรมนูญ
 และไปทำฎีกาทุตเกล้า ๆ ถวายเกล้าวโทยตุลาการ

ณโรงศาล สัมภาษณ์การซึ่งได้พิจารณาเนื้อความ
ข้อหนึ่งสองข้อตามข้อจนถึงแก่ข้อสิบข้อ ๑๕ ๒๕
กล่าวโทษตุลาการเก่าว่ามาแต่ภายหลังนั้น ครั้น
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เอาตุลาการเก่ามา
พิจารณาไต่ถามไช้ ๑ ถ้าตุลาการเป็นขุนโรงขุนศาล
หรือเจ้าพระยา พระ หาดวง ขุน หมื่นผู้บรรดาขอ
เผ่าฝ่ายของ ๒ ก็ให้คัดเอาข้อด้านวนเท่านั้นออกให้
แจ้งแล้วให้กราบทูลพระกรุณา ๓ ให้แจ้งฝ่ายของ ๔
ถ้าแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ประการใด จึง
ให้กระทำตาม ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้
ตุลาการใหม่เอาตุลาการเก่าไปพิจารณาไต่ถามตาม
ข้อเนื้อความ ซึ่งข้อความทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวาย
ไช้ ๑ จึงให้ตุลาการใหม่ทำตาม ถ้าแต่ตุลาการ
ใหม่ผู้ถามนั้น พิจารณาไต่ถามเป็นสัจว่าตุลาการ
เก่าพิจารณาไต่ถามมิเป็นสัจ มิเป็นยศเป็นธรรม
และเข้าด้วยฝ่ายใจทัก จำเลย จริงแท้ไช้ ๑ ก็ให้

ศุภการใหม่เอาจำนวนกราบทูลพระกรุณา ฯ ถ้า
 ทรงโปรดเกล้าประการใดไซ้^๕ จึงให้ศุภการใหม่
 ทำตาม ถ้า^๕เห็นความเปนแพ่ง อาชญา อุทธรณ์
 นครบาต จะได้ว่าณโรงศาล สัมภาษณ์การตาม
 พระธรรมนูญ แต่ความหากต่างโทษศุภการเอา
 เห็นความไปทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวาย และศุภการ
 ได้ถามเปนลััจว่าศุภการเก่าแพ้ไซ้^๕ ให้เอาบรรดา
 คักผู้^๕ดงนา ตั้งปรับใหม่เอาศุภการตามอัยการ
 และให้ใช้ทุนค่าฤชา^๕ผู้ชนะให้^๕คืน และความนั้นให้ส่ง
 ไปศาลอื่นตามกระทรวงพระธรรมนูญได้พิจารณา
 ให้แล้วจงฉบับพลัน ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้า
 และศุภการใหม่ถามศุภการเก่าตามเรื่องราว^๕เห็น
 ความอุทธรณ์อาชญาและโจทก์ทำฎีกาทูลเกล้า ฯ
 ถวายแพ้แก่ศุภการไซ้^๕ ให้ส่งพระราชอาชญาโจทก์
 ผู้แพ้ตามโทษานุโทษ ให้เอา^๕เห็นความเดิมหาที่ศุภ
 การเก่า และมี^๕ได้^๕เห็น^๕ความคดีพันธุพระราชทรัพย์

ข้าง ม้า โค กระบือ ของหลวงเปนแพด้วยให้ขึ้น
 จงทุกข้อ ถ้าแตะเนื้อความในข้อซึ่งตุลาการเก่า
 พิจารณานหนักตพันช์พระราชทรัพย์ ข้าง ม้า โค
 กระบือ ของหลวงไซ้ ให้ตุลาการใหม่คัดข้อเนื้อ
 ความกราบทูลพระกรุณาแล้วแต่จะโปรด ถ้าแตะ
 ตุลาการใหม่พิจารณาเห็นแก่ดินจ้าง ดินบดพิจารณา
 มิเพนยศเพนกรรม เข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย
 มีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวเปนประการใด จะเอาตุลาการ
 ใหม่เพนโทษโดยโทษานุโทษ แตะตุลาการณโรงศาล
 แตะสมภักนัการกรรมใด ๆ พิจารณาดืบไปก็ให้เอา
 กฎอ่านประกาศให้ผู้บรรดาพิจารณาความพึงจงทั่ว
 แตะเรียกเอาทนต์บดไว้ทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยไว้จง
 มั่นคงจึงพิจารณาไต่ถามดืบไปตามเรื่องราวโจทก์หา
 แก่กัน แตะให้พระสุรค์วัดซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎ
 หมายบอกแก่ตุลาการผู้ใดพิจารณาเนื้อความทุกกรรม
 จงทั่วพระราชวังหลวง พระราชวังหน้า แตะหมาย

บอกแก่พระ หาดวง เจ้าราชินิกุล ขุนหมื่น พัน ทนาย
 ให้บอกแก่บ่าวไพร่ผู้มีครุพรคพวก ส้มกำดังให้
 ดอกเอากฐินไว้จงทุกหมู่ ทุกกรม อย่าให้ดังดอ
 อยู่ได้ ถ้าแตะบอกมีท้าวจะเอาตัวผู้บอกนั้นเป็นโทษ
 จงหนัก ถ้าบอกทั่วแล้วแตะผู้ใดมิได้กระทำความกฏ
 จะเอาผู้นั้นเป็นโทษจงหนัก

กฏให้ไว้ณะวันอังคาร เดือน ๘ ทศิวาฒมาส
 ๘ คำ จุติศักราช ๓๐๘๒ ปีชวดโทศก. (พ.ศ. ๒๒๖๓
 รัชกาล ส้มเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ ว่าด้วยการเรียกสินไหมพินัยคดีความ

กฎให้แก่พระสุรศักดิ์ ช้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกแก่ เจ้าพระยา และพระยา พระ
หลวง เจ้าราชินิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่าย
ทหาร พลเรือน ผู้รักษาเมือง ผู้รับ กรมการ
ผู้บรรดาได้พิจารณาความทั้งปวงจงทั่ว ด้วยมี
พระราชกำหนดกฎหมายไปไว้สำหรับหัวเมือง เอก
โท ศรี จัตวา ฝ่ายเหนือ บัณฑิต และแขวง
จังหวัดทั้ง ๔ แต่ก่อนว่าราษฎรมีอรรถคดีมาร้อง
ฟ้องหากด่าวโทษแก่กันด้วยเนื้อความข้อใด ๆ ก็ดี
และตุลาการพิจารณาเป็นลัทธิว่าฝ่ายโจทก์ ฝ่ายจำเลย
แพ้ข้างหนึ่งก็ดี และแต่เกาะตัวคู่ความมาถึงตุลาการ
และฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยปรองดองยอมกันเสียมีว่า
เนื้อความแก่กัน และช่วยกันผูกสินไหมพินัยก็ดี

และยอมผูกฉันทใหม่พิณยแต่ข้างเดียวกต ผู้รักษาเมือง
 ผู้รง กรมการ และขุนแขวง หมีนแขวง พันแขวง
 ดิบ ร้อย อายัต และนายอำเภอทั้งปวงมิได้ปรับ
 ใหม่เอาแต่ตามอำเภอใจเองหามิได้ ถ้าแต่เนื้อ
 ความแขวงจังหวัดดี ยอมบอกเรื่องราวเนื้อความ
 ซึ่งราษฎรร้องฟ้องยอมแก้กันนั้น ตั้งเข้ามายังกรม
 พระนครบาล ฯ ส่งไปให้พระเกษม ฯ จึงปรับมาว่า
 เนื้อความราษฎรหากันเป็นเนื้อความแต่เพียงนี้ ชอบ
 จะลงเอาแต่เท่านั้นตามอัยการ ถ้าแต่เนื้อความ
 หัวเมืองไซ้ และเนื้อความเมืองนนทบุรีให้ส่งไป
 กรมการเมืองธนบุรีปรับ ถ้าแต่เนื้อความเมือง
 ธนบุรีให้ส่งไปให้กรมการเมืองนนทบุรีปรับ ถ้าเนื้อ
 ความเมืองลำครบุรีและเมืองสมุทรปราการ เมือง
 พระประแดง ให้ส่งไปเมืองธนบุรีปรับ ถ้าเนื้อความ
 เมืองแม่กลอง ให้ส่งไปให้กรมการเมืองราชบุรี
 ปรับ ถ้าเนื้อความเมืองราชบุรีส่งไปให้กรมการ

เมืองแม่กลองปรับ ถ้า^๕เหินความเมืองสุพรรณบุรี
 ดั่งไปให้กรรมการเมืองนครชัยศรีปรับ ถ้า^๕และเหิน
 ความเมืองนครชัยศรีดั่งไปให้กรรมการเมืองสุพรรณ
 ปรับ ถ้า^๕เหินความเมืองสิงหบุรีดั่งไปให้กรรมการ
 เมืองสระบุรีปรับ ถ้า^๕เหินความเมืองสระบุรีดั่ง
 ไปให้กรรมการเมืองสิงหบุรีปรับ ถ้า^๕เหินความเมือง
 วิเศษชัยชาญ เมืองอ่างทอง ดั่งไปให้กรรมการเมือง
 ดพบุรีปรับ ถ้า^๕และเหินความเมืองดพบุรีดั่งไปให้
 กรรมการเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองอ่างทองปรับ
 ถ้า^๕และเหินความเมืองอินทบุรีดั่งไปให้กรรมการเมือง
 พรหมบุรีปรับ ถ้า^๕และเหินความเมืองพรหมบุรีดั่ง
 ไปให้กรรมการเมืองอินทบุรีปรับ ถ้า^๕และเหินความ
 เมืองชัยนาทบุรีดั่งไปให้กรรมการเมืองอุทัยธานีปรับ
 ถ้า^๕และเหินความเมืองอุทัยธานีดั่งไปให้กรรมการเมือง
 ชัยนาทบุรีปรับ แะ^๕ยอมอาศัยแก่กัน^๕นี้ ผู้รักษา
 เมือง^๕ผู้^๕กรรมการ แขวงนายอำเภอ จะได้บังคับ

บัญชา ตงเอาเงินสินไหมพินัยแก่ราษฎรแต่อำเภอใจ
 เองหามีได้ และราษฎรไพร่พลเมืองทั้งปวงจึงอยู่
 เย็นเป็นสุข และสืบไปทุกวันนี้ ผู้รักษาเมือง ผู้
 กรมการ และขุนแขวง หมื่นแขวง และนายอำเภอ
 ทั้งปวง ตระอย่างธรรมเนียมแต่ก่อนเสีย และ
 บังคับบัญชาตงเอาเงินสินไหมพินัยแก่ราษฎรแต่อำเภอ
 ใจเอง ถ้าและจะปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาและ
 พระธรรมนูญ บรรดาจะเสียเงินสินไหมพินัยแต่ ๒
 ตำดั่ง ๓ ตำดั่ง ๔ ตำดั่ง ๕ ตำดั่ง กรมการและแขวง
 ผู้เป็นตุลาการตงเอาเงินซึ่ง ๑๐ ตำดั่งบ้าง ซึ่งหนึ่งบ้าง
 ๑๕ ตำดั่งบ้าง ๑๔ ตำดั่งบ้าง และตางบางแต่เกาะ
 มาถึงศาล แต่วมิได้พิจารณาเนื้อความไปให้สำเร็จ
 และล่อลวงใจทัก จำเลย แต่ให้ยอมกัน แล้วจึง
 ตงเอาเงินสินไหมพินัยตามอำเภอใจเอง และราษฎร
 จึงได้ความเดือดร้อนยากแค้นนิบนายเสียด้วยเหตุ
 ทุกบ้านทุกตำบลนั้น แค้นไปเมื่อหน้าถ้าและราษฎร

จะมีพรรคตั้งใด ๆ จะมาร้องฟ้องแก่ผู้รักษาเมือง
ผู้รั้ง กรมการ และแขวง นายอำเภอไซร์ อย่า
ให้บ่อยคำจองตงเอาเงินสินไหมพินัยแต่อำเภอใจเอง
ถ้าและ^๕ เนื้อความแขวงจังหวัดตั้ง & ให้บอกเรื่อง
เนื้อความเข้ามายังกรมพระนครบาล ๆ ดังไปให้พระ
เชษฐมปรับจทุกคู่ ถ้าและ^๕ เป็นเนื้อความหัวเมืองไซร์
ให้ผลักดันเขาไปเจรจาตามโบราณราชประเพณีแต่
ก่อน และซึ่ง^๕ เป็นเนื้อความหัวเมืองระยะทางไกล
กัน ๒ คืบ ๓ คืบ & คืบ ๕ คืบไซร์ จึงให้ว่ากล่าว
กันแต่ในเมืองนั้นเอง แต่ให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง และ
ขุนปลัด ขุนยกระบัตร และกรมการตุนั่งพร้อมกัน
จึงปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาพระบรมมณูย อนึ่งซึ่ง
ตุลาการจะคุมเอาความราชฎูรซึ่งแพ้และยอมกันนั้น
ไปให้กรมการเมืองอื่นปรับไซร์ ให้เอาค่าปรับแต่
หนึ่งบาทสองดั่ง และค่าเชิงเคียวจะคุมไปนั้นแต่

ต้องดั่ง และให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ และ
 หัวเมือง และขุนแขวง หมื่นแขวง พันแขวง
 จังหวัดทั้งปวง ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้
 จงทุกประการ อย่าให้ผู้ใดๆทำให้ผิดด้วยเนื้อความ
 ซึ่งมีมาในพระราชกำหนดกฎหมายนี้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง
 ได้ ถ้าและผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง ทำผิด ให้ขุนปลัด
 ขุนยกระบัตร บอกเนื้อความเข้าไปยังกรุงเทพ
 พระมหานคร ถ้าและผู้ขุนปลัด ขุนยกระบัตร และ
 กรมการทำผิด ให้ผู้รักษาเมืองบอกเนื้อความเข้าไป
 ยังกรุงเทพพระมหานคร อย่าให้อำพรางกันไว้แต่
 ข้อใดข้อหนึ่งได้ ถ้าและผู้ใดรู้ว่าผู้นั้นทำผิดแต่นึง
 เนื้อความเดียวไซ้ จะเอาผู้นั้นเป็นโทษจงหนักหนา
 และให้หมายบอกแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ
 แขวง นายอำเภอ กระทำตามกฎหมายจนทุก
 ประการ ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามจะเอาตัวเป็นโทษ
 ตามโทษานุโทษ

กฏให้ไว้ณะวันศุกร เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ
 จตุศักราช ๑๐๘๔ ปีชวด จัตวาศก. (พ.ศ. ๒๒๖๕
 รัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

หมายรับสั่ง เรื่องความทุกข์ยากของลูกหม่อม

ด้วยจมีนเดิมโอเจ้าราช รัชพระราชโองการได้
เกล้า ๆ ดังว่า ซึ่งเจ้าหม่อมฝ่ายทหารพดเรือพิจารณา
ลูกหม่อม ๆ โคกี้ดี ซึ่งเป็นดีจว่าทุกข์ยากไปเพนทาด
ผู้ มีขอ และเจ้ากรม ปลัดกรม และดมุหนาย
นายหมวดนายเดียงผู้ใดผู้หนึ่งรู้เห็นว่าไพร่หม่อน
ทุกข์ยาก และผู้จะชวยนั้น ได้บอกกล่าวมุดนาย
ผู้ใดผู้หนึ่งเพนมั่นคงไซ้ ในพระอัยการเก้านั้นว่า
ชอบให้เอาตัวผู้นั้นใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงิน
เดือนหนึ่งนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ดังว่า
เห็นยากแค้นแก่ไพร่ผู้หนึ่งนี้ ด้วยที่ใช้เจ้าเงินอยู่นั้น
เจ้าเงินจะได้ให้เขาปลาอาหารกินอยู่ ครั้นที่รับการ
เดือนหนึ่งนั้นหาผู้ใดจะแต่งเด็บบังมาให้กินมิได้ ข้าง
เจ้าเงินจะถือเปรียบว่าบ่วยการเงินอยู่แล้วให้เด็บบัง

มา ถ้าไพร่คนนั้นหนีไป ข้างเจ้าเงินดีใจจะได้เกาะ
 กุมเอาผู้ขายและนายประกัน และข้างไพร่หลวงหา
 ก็จะได้บุญไป และแต่คนสืบไปเมื่อหน้าและไพร่หมู่ใด
 กรมใดทุกข์ยาก และมุดนายหมื่นนรเห็นเป็นดีจึงว่า
 ไพร่หมื่นนั้นทุกข์ยาก และได้บอกกล่าวมุดนายรเห็น
 เป็นมั่นคงจริงไซ้ร ก็ให้ปันเป็นสามส่วน และให้
 นายเอาใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง
 ให้ทำกินเป็นเลี้ยงเดือนหนึ่ง และให้เจ้าหมื่นฝ่าย
 ทหารพลเรือนทั้งปวงทำตามรับสั่งนี้ แล้วอย่าให้
 มุดนายหมู่ใดกรมใดทำไว้ไว้ ไพร่มียากว่ายากและ
 ไพร่ยากว่ามียาก และเห็นแก่ดินจางดินบนดัดแปลง
 ภาษีได้ มีผู้ว่ากล่าวรเห็นเป็นดีจึงไซ้ร จะเอา
 ตัวนายและไพร่ผู้นั้นลงพระราชอาชญาจงหนักหนา
 และจะริบราชบาทว์เอาบุตรภรรยาให้สิ้นเชิง แล้ว
 จะเอาตัวผู้นั้นเป็นโทษถึงตาย ให้ดีสดีหมายให้ทั่ว
 ทุกหมู่ทุกกรม

หมายเหตุวันพฤหัสบดีเดือน ๑๐ แรม ๕ ค่ำ
 ปีมะโรงนักษัตรจอศก จุติศักราช ๑๐๘๖ (พ.ศ.
 ๒๒๖๗ รัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ เรื่องลักษณะการปกครองหัวเมือง

กฎให้แก่มุรขานเมือง ผู้รั้ง กรมการ และขุน
ยกระบัตร กรมการทั้งหลาย ด้วยพระบาทสมเด็จพระ
บรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการ
มานพระบิณฑบาตคำรัสดีเหนือเกล้า ฯ ดังว่าแต่ไปเมื่อ
หน้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ใดไปอยู่
รักษาเมือง และผู้รั้งเมือง เอก โท ตริ จัตุรา
ทั้งปวง และไปราชการพระราชสงคราม และมีได้
บอกดารทุกข์ และมีได้มีหนังสือหาและมาเองนั้น
มิชอบ จะให้ตั้งพระราชอาญาถึงต้นชีวิตร อนึ่ง
บอกกิจธุชทุกข์มา และมีหนังสือไปหาให้มาและมา
ก่อน และหนังสือไปหาและพบแต่กลางทางนั้นมิชอบ
และจะให้ตั้งพระราชอาญาโดยโทษานุโทษ อนึ่ง
อย่าให้เจ้าเมืองและผู้รั้งเมือง เก็บเอาตูกหลาน

ราษฎรทั้งหลายมาเป็นเมย์ และเป็นคนไข้ ถ้าพ่อ
 แม่พี่น้องญาติรักสมัครให้ด้วยไมตรีจิต ก็ถามหา
 คำนับไซ้ ก็ให้ตามพ่อแม่พี่น้องญาติสมัครด้วยนั้น
 หนึ่งจะคิดไม่ทำเรือนและเอาโดยขนาดเจ้าเมืองทั้ง
 หหลายทอดไปพลเมือง ให้ทำโดยเจ้าเมืองทั้งหลาย
 อันให้ทำแต่ในวังสำหรับเมืองนั้นก่อน ฝั้วจะทำ
 เรือน ทำเรือเจ้าเมือง และบุตรภรรยาเจ้าเมือง
 นอก ทำเมืองให้เจ้าเมือง ชาวโคและเกวียน
 พลเมืองคิดไม่นั้น และให้คำจ้างเป็นค่าราษฎร
 เคยจ้าง หนึ่งให้เจ้าเมือง ผู้รักษาพยาบาลประชา
 ราษฎรอันมีในจักรวรรดิแขวงเมืองนี้ อย่าให้มี
 ผู้เบียดเบียนกรรโชก รุกรันฆ่าฟันไพร่เมืองทำ
 ภาและเจ้าเมืองและบุตรเจ้าเมือง มิได้พิทักษ์รักษา
 ราษฎรไพร่เมือง และผู้ร้ายปล้นสะดมก็ เบียดเบียน
 กรรโชก รุกรันฟันแทงไพร่ทั้งหลายได้ไซ้ จะ

ให้ตั้งโทษแก่เจ้าเมืองและผรั่งจหนัก ถ้ามีผู้มา
 กรรโชกทำเห็ดที่จว่ามิได้ไซร้ ให้บอกหนึ่งดื้อ
 เข้าไปยังมหาดไทย ให้เอากราบทุดพระกรุณาให้
 ทราบฝ่าตออง ฯ อนึ่งจะนึ่งพิพากษากิจบ้านเมือง
 และราชฎร้องฟ้องสำหรับเมืองนั้นประการใด ให้
 ยกระบัตว์เห็นผิดและชอบนั้นด้วย อนึ่งชาวต่าง
 เมืองไปเบนความด้วยชาวเมืองใด ๆ ไชร ให้
 ยกระบัตว์นำช้แก่เจ้าเมือง อย่าให้ผู้ใดเอาช้นอกชุน
 ยกระบัตว์ อนึ่งให้เจ้าเมือง ผรั่ง และยกระบัตว์
 พิจารณาตุตราซึ่งจะออกมาเอากระทรวงความท่งปวง
 นั้น และชอบด้วยพระราชกำหนดและพระชรรมนุญ
 ให้ใช้ตราั้น จึงให้ทำตามพระราชกำหนดและพระ
 ชรรมนุญนั้น ถ้าและตราผู้ใดออกไปเอากระทรวงความ
 และมิต้องด้วยพระราชกำหนดและพระชรรมนุญ
 ไชร อย่าให้ตั้ง และให้บอกหนึ่งดื้อและเอาตัวผู้ถือ
 ตราั้นตั้งเข้ามายังมหาดไทย อนึ่งและเจ้าเมืองจะ

ออกไปรักษาเมือง และวังเมือง ก็ดี อย่าให้เอา
 ดมกำลังตั้งกัศพรอคไว้เป็นส้มกำลังเอง ครั้นออก
 ไปถึงเมืองไซ้ให้กรรมการนำค่านทาง คำนบโต
 จะไปต่อดำนบโตก็ดี ให้รู้จักคำนบ แล้วแต่ให้
 เจ้าเมือง ผู้รัง และกรรมการไปพิจารณาคุณค่า
 จักรวรรดิแขวงเมืองนั้นจนทั่ว ให้รู้จักว่า จักร
 วรรติดำนโตไปต่อดำนบโต แต่เห็นมีมั่นคง
 ถ้าแต่ที่ใดชอบกตให้ตั้งค่านจนมั่นคง และตั้งขุน
 หมื่นกรรมการอันพอแก่พอรางวัลไพร่ส้มควรดรรพ
 ไปด้วยศีลตราอาวรุ ผดักกันอยู่รักษาด่านอย่าให้
 ชาติ ถ้าแต่ทางคำนบโตเห็นจะเด็ดตลอดมาได้ และ
 จะรักษายากไซ้ให้ตัดไม้ทับทางคำนบนั้นเสีย แล้ว
 และให้ตั้งขวากหนามจนหนักหนา และแต่งกรรมการ
 คำนวณ ตระเวนค่านบรรจบกันทุกคำนบอย่าให้ขาด
 ถ้าแต่พบ ดาว มอญ พะม่า ไทยใหญ่ เขมร
 ราษฎร ไปค้าขาย และหาตราเบ็ดค่านมิได้ก็ดี

มีผู้ถือตราเบิกด้าน ญวน ดาว มอญ พระมา
 ไทใหญ่ เขมร ราษฎร แปรกปลดอมนอกตรา
 เบิกด้านก็ดี ให้คุมเอาตัวผู้ถือตราแปรกปลดอมมานั้น
 ส่งเข้าไปยังกรุง ฯ จงจับมัดนั้น อย่าให้หัดบหัดกแปน
 เหตุการณ์ประการใด ๆ อนึ่งให้เจ้าเมือง และผู้รั้ง
 รั้วรบ้านขี้หมื่นทหารและไพร่หลวง ข้าพระโยมส่ง
 สมนอก สมนใน สมนำตั้ง กรมการ และกรมการ
 และคนแอบแฝงหาตำรวจขมิได้ และข้าหน้าเจ้าไพร่
 หนีนาย ให้รู้จักมันแม่น และให้รู้ว่าพดเมืองแตก
 ฉานไปอยู่เมืองใด ๆ ก็ดี ไปชุมนุมช่อนอยู่ณะป่าดงก็ดี
 ให้แต่งไปด้อมด้อมเอาให้ได้แล้วและให้รู้เหตุไปชุม
 ช่อนอยู่ณะป่าดง ผู้ใดชุมเหรงกราชบาทให้ราษฎร
 แค้นเคืองเปนมันแม่น อนึ่งถ้าและเห็นเปนเหตุ
 เปนกอลและด้อมด้อมเอามิได้ ให้บอกหนังสือและส่ง
 ตัวผู้ชุมเหรงและตำบลที่ราษฎรไปชุมนุมช่อนอยู่และแค้น
 เคืองนั้น ให้บอกเข้าไปจงแจ้งจงจับมัดนั้น อนึ่งให้

เจ้าเมืองแฉะยกกระบัตร์แฉะกรมการ ให้รู้ดารบาญชี
 ช่างใหญ่่น้อยศอกนิ้ว เข้าไปณะมหาตไทยจงแจ้ง
 อนึ่งให้รู้จักว่าคนเมืองใดตำบลใดมาแอบแฝงอยู่ณะ
 เมืองนั้นมากน้อยเท่าใด ให้รู้จักไว้จงมั่นคง ครั้น
 มีราชการเมื่อใด จะได้ราชการเมื่อนั้น อนึ่งกรมการ
 ซึ่งหาตัวมิได้ ให้จัดเอาเปนพอกแกแฉะนางอันต์คัย
 ชื่อ มิได้เบียดเบียนประชาราษฎร์ เปนกรมการให้
 ครอบ อนึ่งให้บำรุงชาวด่านแฉะจัดตั้งเอาตมใหม่
 ซึ่งหาบาญชีมิได้ แฉะข้าหน้เจ้าไพร่หน้ นาย ให้เอา
 ใจเปนชาวด่านจงมั่นคง แฉะบอกดารบาญชีเข้าไป
 จงณบัณฑ์ให้จงแจ้ง แฉะถ้าแฉะดีดีเกณฑ์เอา
 ชาวด่านไปราชการดังใด อย่าเพ่อให้ดังชาวด่าน
 แฉะให้บอกหนังสือเข้ามายังมหาตไทยก่อน เมื่อใด
 มีหนังสือออกมาว่าประการใดจึงให้ทำตาม อนึ่งให้
 ว่ากรมการแฉะนายอำเภอ แขวง นายบ้าน ให้
 พิกษรรักษาให้ว่าราชการซึ่งอยู่อำเภอทั้งปวง ผู้ใด

เข้าไปรับราชการ ผู้ใดไปแห่งใด ให้พิจารณาได้
 จงทุกเดือนอย่าให้ขาด และมีราชการดังใดจึงจะ
 ครอบด้วยราชการ อนึ่งให้ขุนหมื่นชาวด่านและไพร่
 จงสมควรผดักกันไปตระเวนด่านถึงแดนต่อแดนจง
 ทุกตำบล จงทุกเดือนอย่าให้ขาด ถ้าได้กิจราชการ
 เปนประการใดไซ้ ให้บอกเข้าไปจนถึงบัลลังก์และ
 ให้แจ้งแล้ว อนึ่งถ้าและมีตราพระราชดีห์ และตรา
 โภชาธิปัตติ มาแก่เจ้าเมือง และผู้รั้ง กรมการ
 ด้วยการพระราชสงคราม และราชการซึ่งบำรุง
 กรุงเทพพระมหานคร และกิจต้องพระราชประสงค์
 และการให้ทำกำแพงและค่ายคูจะรักษาเมืองนั้นก็
 อย่าให้เจ้าเมืองและผู้รั้งกรมการตอบ และให้รับ
 เอาทำตามตามานั้น ถ้าและราชการนั้นพ้นกำหนด
 เปนประการใดไซ้ ให้บอกหนังสือพร้อมเข้ามา อนึ่ง
 ถ้าทอดราชการดังใดแก่พดเมืองทั้งปวง ให้เจ้าเมือง
 และผู้รั้ง ขกษัตริย์ พิจารณาแล้วและให้ยกส่งกำลัง

กรมการไ้พ้อราชการด้วย กรมการเห็ดอนันให้
 มาตั้งทอตราการด้วยพดเมืองจันทกัน อย่าให้
 กรมการป้อนกันดั่งพรรคพวกบ่าวไพร่เห็ดอนัน
 ไ้ได้ อนึ่งผู้บราษการเปนหัวเมือง เอก โท คร
 จิตวา กัด จะรงกัด ที่จะพิทกษรักษาบานเมือง
 การทงปวงเอาเปนอารมณ์ ซึ่งชอบด้วยผู้รักษ
 เมืองร่วมชนชาติมา ซึ่งจะให้มันคงดับไปเมื่อหน้า
 อนึ่งให้ว่าไพร่ทงปวงเค้นเคื่องด้วยกรมการทงปวง
 ข้าหลวง คนเร็ว มาใช้ ไปมากิจราชการ และชม
 เห่งเอาทรัพย์สินดังของเงินทองแก่ประชาราษฎรทงปวง
 ให้มีความยากเค้นเคื่อง และถ้าประชาราษฎรมาฟ้อง
 ให้เจ้าเมืองและผู้รั้ง ยกระบัตร ทามข้าหลวง คนเร็ว
 มาใช้ ชมเห่งนั้นเปนลัจไซ้ ให้เรียกเอาทรัพย์สินดัง
 ของเงินทองนั้นดั่งให้แก่ราษฎร ถ้าและกรมการ ข้า
 หลวง คนเร็ว มาใช้ ทำเห็ดอจะถามเอาทรัพย์สินดัง
 ของให้แก่ราษฎรด้วยฉบับพดณมิได้ไซ้ ให้กฎหมาย

จงมันแม่น และครันข้าหวง คนเร็ว ม้าใช้นักดับ
 มาแต่ราชการเมื่อใดไซ้ ให้กรมก ครอบหนึ่งคือ
 คุมเอาราชวร ซึ่งข้าหวง คนเร็ว ม้าใช้ ทำข่ม
 เหน่งนั้นเข้าไปยังกรุงเทพ ฯ ถ้าแะระมการผู้ใด
 ข่มเหงราชวร กรรโชกราชวร ด้วยสิ่งใดไซ้
 ให้ถามจงดีจ้ แะให้กรมการนั้นเข้ามายังกรุงเทพ
 พระนคร อนึ่งถ้าท้าวพระยา พระ เมือง ชุน
 หมีน พัน ทนาย แะหม่องครักษ์ แะคนเร็วม้า
 ไซ้ไปด้วยกิจราชการ เจ้าเมือง แะผู้รั้ง กรมการ
 มิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมาย แะทำแต่เหตอ
 รุกราช พระดำด้นาอาราม แะข่มเหงคู้ด้าฆ่าพัน
 สมนประชาราชวรทั้งปวง เอาทรพยสิ่งของข้าง
 ม้า โค กระบือ เกวียน แะกรรโชกราชวรทั้งปวง
 แะให้แค้นเคืองด้วยประการใดก็ดี ถ้าแะต้อง
 เจ้าเมือง แะผู้รั้ง แะกรมการ ไซ้ ให้ยกกระบัตร
 กฎหมายไว้จงมันแม่น แะให้ ปดัด ยกกระบัตร

กฎหมายบอกหนังสือเข้าไป ถ้าต้อง ปลัด ยกระบัตร
 และกรรมการ ไชร์ ให้เจ้าเมือง มั่ง บอกหนังสือ
 เข้าไปยังตุณฑณะศาตา ถ้าต้องเจ้าเมือง มั่ง
 ให้ขุนปลัด ขุนยกระบัตร บอกหนังสือเข้าไปยัง
 มหาศไทย ถ้าแต่มหาศไทยมิเอาว่า ให้มุนดา
 พยาบาทนำเอาเค้นเคื่องนั้น เข้าไปฟ้องณะศาตา
 ขุน เปนหลายครั้งแต่มิเอาว่า ให้ทำฎีกาให้มุนดา
 ประชาบาตนำมาฟ้องมิได้ไชร์ ให้ทำฎีกายื่น
 ศาตาทองขุน และให้ขุนดาบนำเอาว่าตามธรรมเนียม
 และยกระบัตร กรรมการ และผู้ใดว่าราชการนี้
 ตอกเอากฎไว้แจ้งทุกคน อนึ่งให้รู้จักดารบาญ
 ซึ่งว่าคนอยู่ณะจังหวัดเมืองนั้น ไพร่หตวง และ
 สมนใน สมนนอก ข้าพระ โยมสังฆ์ และพตเมือง
 สมนดังกั ทังปวงทังนั้น หมูใดกรมใดเท่าใด ช้าง
 ม้า โค กระบือ ไว่ นา เท่าใด ให้เอาดารบาญ
 ไว้แจ้งแจ้งจ้งดินเชิง อนึ่งให้รู้จักดารบาญซึ่งว่าข้าหน้าเจ้า

ไพร่หน้หาย และคนแอบแฝงมาอยู่บ้านใด ตำบล
 ใด ณะแขวงเมืองนี้ และเดิมเป็นหมู่โคกรมใดและ
 อยู่แขวงเมืองใด และเค้นเคื่องด้วยเนื้อความ
 ประการใดและจึงมาอยู่ณะแขวงนี้ และแต่มาอยู่
 นานเท่าใด อนึ่งคนจรมาดีคพดัดซุ่มซ่อนอยู่ณะ
 บ้าง ห้วยเขา ณะจักรวรรดิแขวงเมืองนี้ไซ้
 ให้รู้จกว่าซุ่มซ่อนอยู่เป็นเหตุ่าเพนกอ ฤกรรจ้อพบบ
 มากน้อยเท่าใด ๆ อยู่แห่งใดตำบลใดเท่าใด และ
 ทางไกลใกล้เมืองเท่าใด ให้รู้จกนั้นแม่น และให้
 เขาแก่เจ้าเมืองและผู้รงให้จัดช่องไว้สำหรับเมืองจ
 มั่นคง ถ้าพนัก้างให้บอกเข้าไปยังกรุง ฯ อนึ่งคน
 อยู่อำเภอแขวงเมืองนี้ และให้รู้ทมิตำเนาตาม
 อำเภอ และรือเรือนไปอยู่อำเภออื่นน เป็นเหตุ
 ดั่งใดจึงไปจากบ้านซึ่งอยู่ และมิได้ยเข้าบ้านเคย
 และคงบ้านอื่นนด้วยอันใด และผู้ยอื่นมาตั้งบ้าน

ใหม่ปีละเท่าใด และคนอยู่เมืองนั้นและไปทำมาหา
 กินอยู่ด้วยผู้ใดก็ดี เมืองอื่นไซ้ ให้มีหนังสือยกกระ
 บัตรและกรมการบอกไปณะเมืองนั้น ว่าคนเมือง
 ไปอยู่ทำมาหากินในบ้านนั้น แขวงเมืองนั้น ถ้าและ
 หาตรา ยกกระบัตรและกรมการ บอกไปมิได้ และ
 ไปอยู่ไซ้ให้บอกหนังสือเข้าไปยังมหาคไทย อนึ่ง
 บ้าน เมือง ที่ตำบล และตำบลหนึ่งมีคนมาก
 น้อยเท่าใด มาอยู่ใหม่มาคน้อยเท่าใด ให้รู้จักทุก
 คน อนึ่งผู้จะเปนยกกระบัตร ครั้นราชการถึงใดจะ
 เอาโดยฉับพลัน มาให้นายอำเภอและแขวงนาย
 บ้านให้รับคนก็ดี ให้ทำตามราชการจงฉับพลันมา
 นั้นก็ดี และมีได้คนไซ้ ให้มีตมูกนายอำเภอ
 และแขวงนายบ้าน ตรึ้นเอาให้ได้จงฉับพลันให้ทัน
 ราชการถึงนั้น ถ้ามิได้คน ดำรงโทษนั้นตกอยู่แก่
 ยกกระบัตร อนึ่งถ้าคนอยู่ณะแขวงเมืองนั้น เข้าไปทำ
 ราชการและหตบหัดกออกมากดี เปนผู้ร้ายก็ดี ขา

หนึ่งเจ้า ไพร่หนึ่งนาย และคนจรรดัดพิบัติ และมีตรา
 ออกมาให้เขาเข้าไปทำราชการและพิจารณา และ
 ยอมจำหน้าว่าหนึ่งและจับเอาตัวมิได้นั้น โทษอยู่
 แก่ยกกระบัตร์ และนายอำเภอและนายบ้าน ด้วยมิ
 ระวังการบาปนี้ และมีได้ตรวจด้านตระเวนทางให้
 มั่นคง มิให้คนเด็ดดอดหนีไปจากเมืองนี้ได้ และให้
 ขุนหมื่นกรมการ ประกับด้วยชาวด้านตระเวนบรรจบ
 ค่อกันเมืองนั้นอย่าให้ขาด ให้รู้จักว่าผู้หนึ่งมาตระเวน
 พบกันนั้นแล้ว มันทมิพบผู้คนแปลกปดาดหามิได้
 ให้บอกหนังสือทักตักเข้าไปยังกรุงเทพ ฯ จงทุก
 เดือนอย่าให้ขาด อนึ่งผู้จะเป็นกรมการให้ตั้งใจดีมัก
 ภาครักษาชอบขนิทสี่มาประธาราฐรทั้งปวงให้เป
 ลุช และอย่าให้ตั้งกรมการแขวง นายบ้าน อัน
 ขณโกหกขตระบัด แดแต่ชื่อ ๆ มาเป็นกรมการ
 และแขวง นายบ้านอำเภอใด ถ้าผู้ใดจะมาข่มเหง
 ประธาราฐรทั้งปวง และรู้เห็นด้วยประการใดไซ้

จะให้เอาเงินหุดอมได้ปากเดียว หนึ่งกฎมาให้ทำดัง
 ไต ๆ ให้พิจารณา ก็ให้ทำจนทุกสิ่งให้ชอบด้วย
 ราชการ ถ้ามิได้ทำตามจะให้มิโทษถึงสิ้นชีวิต
 หนึ่งครั้นปลด ยกระบัตร เข้าไปกิจราชการก็ดี มา
 รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์ดั่งจาเมื่อใด จะให้
 มหาดไทยและกรมวังตามด้วยกิจราชการ และกิจ
 สุขทุกข์ราชการทั้งปวง และคนแอบแฝงซุ่มซ่อน
 จรจัดพลัด ให้ ๆ การจงสิ้น ถ้าและเข้ามาแก้แต่
 ปากเปล่าและให้การมิได้ไซ้ จะให้มิโทษถึงสิ้น
 ชีวิต หนึ่งถ้าเทศกาด การพระราชพิธีตรุด ดำรง
 ไชย ยกระบัตรเข้าไปถือน้ำพระพิพัฒน์ดั่งจาโดย
 การพระราชพิธี หนึ่งถ้าเทศกาดจะทำนาและอาณา
 ประชาราชการทั้งปวงทำนานั้นน้อยอยู่ภูมิไช้ ให้
 ยกระบัตรและเจ้าเมือง และผู้วัง และกรมการ และ
 กำนัน ให้ว่าแก่ราชการทั้งปวงนั้น ให้ทำนาจนมั่งคั่ง
 กว่าแต่ก่อนนั้น ถ้าและทำนามากน้อยเท่าใดให้เร่ง

รัตเอาใจตงอย่าให้พ้นเทศกาด ถ้าแต่ผู้ใดมิพึง
 ให้บอกหนังสือเข้าไป และสิ่งใดจะเป็นงานวันอย่า
 ให้เป็นงานเดือน และกรรมการทั้งหลาย ดอกเขาถูก
 ได้สมุดไว้งทุกคน แต่ต้นกฐินให้ยกกระบัตร์เอาไว้
 ถ้าแต่มีผู้จะมาฉัตรรับราชการเพนยกกระบัตร์และ
 กรรมการไซร้ สิ่งกฐินและกฐินซึ่งดอกไว้นั้นให้แก่
 ผู้จะมาเป็นกรรมการแทนจึงดีน ครั้นดับไปเมื่อหน้า
 ให้ผู้เพนชุนยกกระบัตร์และกรรมการทั้งปวง ทำตาม
 กฎหมายนั้นและกฐินซึ่งมีมาแต่ก่อนนั้นจึงทุกประการ
 ถ้าแต่มีได้ ทำตามกฎมานั้นและกฎหมายซึ่งมีมาแต่
 ก่อนไซร้ จะให้มีโทษถึงสิ้นชีวิต

กฎให้ไว้ณวันจันทร์เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะแม
 นพศก จุติศักราช ๑๐๘๘ (พ.ศ. ๒๒๗๐ รัชกาล
 สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ เรื่องให้รับน้ำพระพิพัฒน์ดีจา

กฎให้แก่ เจ้าพระยา แะพระยา พระ หดวง
เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหาร
พลเรือน ผู้รักษามือง ผู้รั้ง กรมการเมืองเอก โท
ตรี จัตุวา บัณฑิตฝ่ายเหนือทั้งปวง ด้วย ๆ ทรง ๆ
ครัดเห็นอกเกด้า ๆ ตั้งว่าเทศกาดพระราชพิธีครุฑ
ดรรท ครึงน ในกรุง ๆ นั้น เจ้าพระยา แะพระยา
พระ หดวง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย
ฝ่ายทหารพลเรือน ข้างตอดอง ๆ ทั้งปวง ไปพร้อม
กันณะวัดพระศรีรัตนเพชญ์ มีรูปเทียนเข้าดอกดอก
ไม้ม้าดักการบูชากราบถวายบังคม รับน้ำพระพิพัฒน์
ดีจา กรมวังได้หมายบอกตำรวจตราเอาบาญรี
แะฝ่ายข้างผู้รักษามือง ผู้รั้ง กรมการเมือง หดวง ขุน
หมื่น นายทนายด้วยด้าอากรบัณฑิตฝ่ายเหนือ

ครั้นถึงเทศกาดพระราชพิธีตรุษ ดำรง ให้มีรูปเทียน
 เข้าดอกดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชา ไปพร้อมกัน
 รับน้ำพระพิพัฒน์ดีจจาณะวัดวาอารามใหญ่ ซึ่งเป็น
 ตำแหน่งเคยรับพระราชทาน น้ำพระพิพัฒน์ดีจจาณะ
 เป็นพนักงานขุนยกระบัตร ได้บัตรหมายเอาบาญชี
 ตามโบราณราชประเพณีแต่ก่อนมา ถ้าผู้ใดป่วย
 เจ็บพันกำลังที่จะหาบหามมาได้ และมีผู้ยกเกณฑ์
 ไปราชการไกล กลับมามีทนต์ขันต์ดัดบดคมคุมโทษ
 ให้ตรวจตัวตามบาญชีแต่เข้าในเที่ยง ถ้าพ้นเที่ยง
 และผู้ใดขาด มิได้มากราบถวายบังคมพระราช
 อุทิศรับน้ำพระพิพัฒน์ดีจจาจะเอาตัวผู้นั้นเป็นโทษ
 เท่าโทษขบถ ตามบทพระอัยการ ถ้าหัวเมืองให้
 ยกระบัตรเอาตัวถาม บอกดังตัวและคำถามเข้ามา
 ยังตึกขุนณะศาลา ถ้าในกรุงฯ ให้กรมวังเอาตัวถาม
 เอาเนื้อความกราบบังคมทูลพระกรุณา จะเอาตัว
 เป็นโทษโดยโทษานุโทษ และให้กฎหมายบอก

จงทั่ว

กฎให้ไว้ณวันอังคารเดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ปีกุน
 ตรีศก จุติศักราช ๑๐๘๓ (พ.ศ. ๒๒๗๔ รัชกาล
 สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ)

กฎ เรื่องการพิสูจน์เติบโตในสำนวนความ

กฎให้แก่พระสุรัสวดี ช้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกเจ้าพระยา และพระยา พระ หดวง
เมือง เจ้าราชินิกุล ชุน หมีน พัน ทนาย และ
ตำรวจในซ้าย ขวา ตำรวจนอกซ้าย ขวา กรมวัง
กรมล้อมวังซ้าย ขวา กรมมหาดเล็กชาวที่ และ
กรมพระสนมซ้าย ขวา ฝ่ายทหาร พลเรือน และ
ผู้รักษาเมือง ผู้รับ กรมการแขวง จังหวัด นาย
บ้าน นายอำเภอ ณะหัวเมืองเอก โท ตริ จัควา
ปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ. และแขวงจังหวัดทั้ง ๔ และผู้
บรรดาศักดิ์พิจารณาเนื้อความทั้งปวงจงทั่ว ด้วย
ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ ตั้งว่า และสุภา
คุณาการพิจารณาความมีค่าทั้งปวงแต่ก่อนนั้น ครั้น
ถามใจทักจำเคยเป็นสำนวนต่อกันด้วยอมมุกดำนวน

ให้แต่โจทก์จำเลยคู่กันเต็มไว้ด้วยกัน ครั้นโจทก์
 จำเลยเห็นถ้อยคำของตัวพิรุธในด้านวนข้อใดข้อหนึ่ง
 ครั้นตุลาการจะพิจารณาสืบไป ย่อมคิดใจว่าแปลก
 เต็ม และว่าเดิมมีผู้คุมคัดแปลงด้านวนเดิม และ
 ผู้พิจารณาทั้งปวงจะได้ ว่ากล่าวแก่ผู้พิพากษาว่าเข้า
 ด้วยโจทก์ จำเลย คิดใจว่าแปลกเต็มนั้นเนื้อความ
 จะได้พิจารณานั้นคู่กันยาวไป แต่สืบไปเมื่อหน้า
 ถ้าและผู้มีบรรณคดีจะร้องฟ้องว่ากล่าวโทษแก่กัน
 ณะโรงศาล กรมใด ๆ ก็ดี และตุลาการถาม
 โจทก์จำเลยเป็นด้านวนคู่กันแล้วคัดเทียบออก จะ
 เอาด้านวนนั้นผูกให้โจทก์ จำเลย คู่กันเต็มไว้ให้
 ตุลาการบีบคั้นประจําเต็มไว้ด้วย ถ้าและจะเอา
 โจทก์จำเลยออกมาพิจารณาสืบไปนั้น ฝ่ายโจทก์
 คิดใจว่าแปลกเต็ม ฝ่ายจำเลยว่าชอบด้วยเต็ม
 และผู้พิจารณาว่าชอบด้วยดวงตราแล้ว อย่าให้ฟัง
 ให้ผู้พิจารณาคัดเต็มและดวงตราประจําไว้หน้ารักษา

ไว้จึงคืออย่าให้ทุบต่อยเสีย และให้เร่งพิจารณาว่า
 ก่อวดีไป ถึงว่าฝ่ายโจทก์ จำเลย ซึ่งคดีใจว่า
 แปลกเดิมนั้น จะร้องฟ้องกล่าวโทษตุลาการและ
 ถูกความกีดกัน จะได้เอาเส้นและดวงตราซึ่งตัดออก
 ใบนั้น จะได้ขึ้นสู่ตรงกับดวงตราซึ่งปิดตราประจำ
 เียบใบนั้น ให้ผู้พิจารณาเร่งพิจารณาว่ากล่าวให้
 ดำเนิน อย่าให้ค้างช้าอยู่พ้นพระราชกำหนดกฎหมาย
 และให้พระสุรัสวดี หมายบอกแก่ผู้พิจารณาใน
 กรุง ฯ นอกกรุง ฯ และแขวงจังหวัด และผู้รักษา
 เมือง ผู้รกรมการ ให้ทำตามกฎ

กฎให้ไว้ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ
 จตุศักราช ๑๓๐๑ ปีมะแม เอกศก (พ.ศ. ๒๒๘๒
 รัชกาล สมเด็จพระเจ้าบรมโกษ)

กฎ เรื่องเจ้าหม่อมมณายเบิกคู่ความไปใช้ราชการ

กฎให้แก่ พระสุรศักดิ์ ช้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกแก่ ข้าราชการของ ฯ ฝ่ายทหารพลเรือน
และเจ้าต่างกรมทั้งปวงจงทั่ว ด้วยขุนอุทัย ขุนดกร
ขุนเสนา แหวง พ้องให้กราบทูลพระกรุณา และ
ขุนดกร ขุนอุทัย ขุนเสนา และหมื่น พัน แหวง
ทั้งปวงนั้น มีการพนักงานต้องทำ และเลี้ยงด้วยใน
อัตรานอกอัตราแต่เดิมเป็นอันมาก และแขวงรับ
ราชการได้ทำการตามพนักงานทั้งนั้น อาศัยแต่ความ
ราษฎรชาวบ้านและลูกอำเภอมาร่วมทำการ ได้เลี้ยง
ด้วยในอัตรานอกอัตรา และข้อตั้งของทำการนั้น
ก็อาศัยได้แต่พิจารณาความของราษฎรตามกระทรวง
ตามมีพระบรมมณูสำหรับแผ่นดินมาแต่ก่อน ได้
พินัยจ่ายราชการ จึงได้ทำการทั้งปวงสดวก และ

สืบมาทุกวันนี้ และราษฎรไพร่พลเมืองในท้องที่
 อำเภอแขวงนั้น ก็ร้องโรยกว่าแต่ก่อน! และราษฎร
 มั่งคั่งซึ่งเรือนมากนั้น มีตราคุมห้าม ได้เฉื่อยฉวย
 ใช้ราชการหามิได้ และบ้านดั่งสังกัดพรรค ซึ่งมีได้
 มีตราคุมห้าม ได้เฉื่อยฉวยใช้ราชการนั้นมีเรือนอยู่
 แต่ ๘ เรือน ๓๐ เรือน ๓๕ เรือนบ้าง น้อยมิพอด้วย
 ราชการ ประการหนึ่งราษฎรอยู่ในอำเภอหนึ่งมีคดี
 เนื้อความมาร้องฟ้อง กฎหมาย พระธรรมนูญ แขวง
 จะได้พิจารณาเอาพิณัยจ่ายราชการนั้น ครั้นแขวง
 เกะมายังมีได้ทันตาม ได้ถามถึงเทียบ และช
 พิจารณาดังเคียวเคียวถึงด้านวนมาชชาดบ้าง ฝ่ายข้าง
 ถูกความนั้น เห็นว่าเนื้อความของตัวพิรุณบุบข้าง
 แล้วตอบไปคิดอ่านให้มีหมายรับสั่งเบิกเอาตัวไปบ้าง
 ทางครั้นนั้น หมายไปแต่จะให้หาเป็นการเร็ว ครั้น
 แขวงเข้าไปหา ผู้รับสั่งให้เกาะหน่วงเหนี่ยวไว้ว่า
 ถูกความนั้นเป็นข้าหลวง มีรับสั่งให้ส่งตัวไปจะใช้

ทำการบ้าง ข้างแขวงกตึกก็ตั้งดูความให้ และ
 เนื้อความเรตร้างค้างอยู่เสีย เพราะด้วยกระทำนั้น
 เปนอันมาก แขวงเปนคนต่ำจะคิดตามว่ากตึกนั้น
 เอาเนื้อความมาพิจารณาสืบไป เอาพินัยจ่ายราชการ
 นั้นมิได้ด้วยเหตุนี้ แขวงจะตั้งตัวทำราชการขัดสน
 หนักหนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งว่า
 ด้วยหย้าข้างสัพดารซึ่งสัพดารพากรได้เรียกเป้นหวดงนั้น
 พระราชทานให้ยกเสีย และด้วยตั้งอัคราพนักงาน
 ขุนเพชรดา ขุนเทพนารายณ์ แฝ่งเซชมได้เรียก
 จ่ายราชการตามธรรมเนียมแต่ก่อนนั้น ก็ให้การตง
 เสียทั้งหนึ่งบ้าง ดองส่วนบ้าง และซึ่งผู้ขออตรา
 คัมห้าม ทำด้วย เข้า ปตา ชัน น้ำมัน ภาย
 กระดาษ ชม และรักษาไม้ฤษีเตยงกระบือชักรณ
 ก็ให้เสียเอาใช้ราชการบ้างตามมีการหนักและเบา
 แดว ครองทรงพระกรุณาตรัสเห็นเกล้า ฯ ตั้ง
 ให้มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้ แต่สืบไปเมื่อหน้า

ถ้าราษฎรมีข้ออยู่ในท้องอำเภอแขวง มีอรรถคดี
ร้องฟ้องกฎหมาย ให้แขวงพิจารณาคดีด้วยกฎ
พระธรรมนูญ เป็นกระทรวงแขวงได้ว่ากล่าวนั้น
แต่ก็ให้แขวงพิจารณาดำไปให้ดำเร็จ เอาพินัย
จ่ายราชการ ถ้าแต่มีหมายรับสั่งไปให้หาแขวงไป
กิจราชการตั้งใดก็ดี อย่าให้มีหมายไปแก่แขวง
ตุนหนึ่งแต่ก่อนนั้น ให้มีหมายไปแก่กรมนครบาลซึ่ง
เป็นนายแขวงนั้นให้สั่ง ถ้าหมายกิจราชการให้บอก
ข้าราชการไปให้แจ้ง ถ้าหมายเบิกค่าความนั้นให้มี
กำหนดปีเดือนวันคืนขึ้นแรมไปว่า จะเบิกไปทำการ
สิ่งนั้น ๆ ภายใน ๕ วัน ๑๐ วัน และ ๑๕ วัน แล้วจะ
ตั้งตัวขึ้นมาให้แขวงพิจารณาเหนือความสืบไป และ
ให้มีตรา เจ้ากรม ปลัดกรม ตมุหนายชี่ ผู้ใด
ผู้หนึ่งมาเป็นสำคัญไปด้วย และให้เจ้ากรม ปลัดกรม
พระนครบาล ดับสำนวน ถ้าเหนือความนั้นยังมีถึงไป
จัดปรับเป็นดินใหม่พินัยหาได้ และมีหมายมาเบิก

เอาไปทำราชการจริงเปนนั่นคง จึงให้ด้กัหมายนั้น
 บอกไปให้แขวงส่งถูกความให้ตามมีหมายเบิกนั้น
 แะเปิดตราขุนำเมืองราชปัดประทับด้กัหมายไป
 เปนด้กัญจงทุกครั้ง ครันถึงกำหนดกฎหมายว่าจะส่ง
 ถูกความคั้นให้พิจารณานั้น ถ้าแะถูกความซึ่งเบิก
 ไปนั้นยังทำการมิด้กัเร็วก็ด้ ไปราชการยังมีกัด้มมาถึง
 กัด้ ให้ผู้มาเบิกนั้นมาบอกทูเตาแก่เจ้ากรม ปัดกรม
 พระนครบาด ให้เจ้ากรม ปัดกรมฯ พระนครบาด
 แต่งไปด้บถามขันด้ครัดการ ถ้าเห็นการนั้นเร็วอย่าจะ
 เร่งทำให้แด้วแต่ใน๙วัน ๑๐ วัน ๑๕ วันอีก กัให้ด้กัไว้
 ให้ทำการนั้นด้บไป ถ้าแะการนั้นช้าถึงเคื่อนหนึ่ง
 แด้วมิด้กัเร็วไซ้ กัให้ด้กัด้กัถูกความมาว่าเพอความ
 ไปก่อน แะซึ่งจะเบิกไปราชการนั้นให้พิจารณาด้ข
 ราชการนั้นเปนการจำเภาะด้กัด้กันั้นจะไป ผู้อื่นจะไป
 เห็นมิได้ เปนการจำเภาะด้กัด้กันั้นจะไป แะทางจะไป
 มาเข้าพันพระราชกำหนดเคื่อนหนึ่งนั้นไป อย่าให้ด้กัด้กั

ไป ให้ตุลาการเขาตัวไปพิจารณาให้เร่งรัดว่ากล่าว
 ๕๙
 เนื่อความให้สำเร็จแต่ในสามเดือนตามกฎหมาย อนึ่งผู้เป็น
 ตุลาการได้พิจารณาเนื่อความ ไข่ว่าแต่แขวงห้ามมิได้
 แตะมหาดเล็ก ชาวที่ ตำรวจใน กรมวัง ข้าราชการ
 ฝ่ายทหารพลเรือน ขุนโรจนศักดิ์ซึ่งเป็นพนักงานได้
 พิจารณาเนื่อความรับสั่งและโจรผู้ร้ายและเนื่อความ
 มีคดี และผู้พิจารณา ๆ เดชหมู่ไพร่พลดวงทั้งปวงนั้น
 ๖๐
 ก็อยู่เป็นอันมาก ถ้าจะมีบัตรหมายไปเอาผู้ผิดซึ่ง
 ต้องพิจารณาทั้งปวง ไปทำราชการสิ่งใด ๆ ไซ้
 ก็ให้กระทำตามเรื่องราวเนื่อความซึ่งกล่าวไว้ในกฎ
 จงทุกหมู่ทุกกรม และหมายเบิกนั้นก็ให้ปิดตรา
 เจ้ากรม ปลัดกรม ดมฺหบาญชี เจ้าหมู่ ซึ่งเป็น
 ๖๑
 หมายนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งไปด้วยเป็นสำคัญจงทุกครั้ง
 และกรมฝ่ายในซึ่งหาเจ้ากรม ปลัดกรม มิได้ ก็ให้
 ปิดตราฉันท ข้าย ขวา ถ้าจะบอกอรรถแปรคั้นไป

ก็ดี หมายบอกนั้นให้ปิดตราสำคัญจงทุกใบ และ
 เนอความชนแก่ศาลกรมมหาดไทย กรมกตาโหม
 กรมคลัง นา กรมนครบาล และบรรดาซึ่งมีดมุห
 บาญชนั้น ให้หมายไปดมุหบาญชให้ว่าแก่เจ้ากรม
 ปลัดกรม ให้เจ้ากรม ปลัดกรม ปรีกษาว่ากล่าวให้
 ถ้าเจ้ากรม กรมใดหาดมุหบาญชไม่ จะบัตรหมาย
 ไปถึงมุตนายและผู้พิจารณาชนศาลเองไซ้ร ก็ให้
 มุตนายผู้พิจารณาชนศาลว่ากล่าว คงทำตามเรื่อง
 ราวเนอความซึ่งกล่าวไว้ให้ มีหมายมาเบิกเนอ
 ความเนอศาลแขวงไปนั้นจงทุกประการ ถ้าและ
 กรมใด ผู้ใด เอาคู่ความผู้พิจารณาไปนั้นมิได้กระทำ
 ตามพระราชกำหนดกฎหมายไว้ และจะทำประเว
 ประวิงหน่วงเหนี่ยวความไว้ให้ข้าพ้นพระราชกำหนด
 กฎหมายเบิกและตุเตาเหมือนครั้งหนึ่งนั้น จะคิด
 อำนกันแอบอิงมาเบิกเอาไปแต่จะให้พ้นจากพิจารณา
 ทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายซึ่งให้ไว้แต่

ข้อใดข้อหนึ่งไซ้ จะเอา^๒เนือความผู้ซึ่งให้^๒หมาย
 มาเบิกเอาควไปนั้นเปนแพ้ ถ้าเดชพิจารณาจะให้
 เอาเดชพิจารณาเปนด้จ ดังเข้าห่ม แล้วจะให้ปรับ
 โทษเอาดินใหม่พินัยแก่เจ้าความผู้ให้มาเบิกผู้มีคดี
 เนือความไปนั้นด้วยตามรูปความ และให้พระสุรค์วัด
 ซ้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่ข้า^๒ทูลดองฯ
 ทั้งปวง และข้า^๒หาดวงฝ่ายหน้า ฝ่ายหลัง และเจ้า
 ค่างกรมจงทั่วทุกหม่มทุกกรมอย่าให้ขาดได้ ถ้าเดะ
 กฎหมายบอกมิท่ว จะเอาพระสุรค์วัดซ้าย ขวา เปน
 โทษ ถ้าแจกทั่วแล้วผู้ใดมิได้กระทำตามกฎหมาย
 ให้ไว้^๒ จะเอา^๒นั้นเปนโทษตามกฎหมาย

กฎให้ไว้^๒ณวันศุกร์ เดือนแปดแรม ๑๐ ค่ำ
 จุติศักราช ๑๑๐๖ ปีชวด อดิศก. (พ.ศ. ๒๒๔๗
 รัชกาล สมเด็จพระเจ้าบรมโกษา)

กฎ เรื่อง ให้จับกุมคนวิวาททำร้ายกันในที่ต่าง ๆ

กฎให้แก่เจ้าพระยา แตะพระยา พระ หดวง
เจ้าราชินิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหารพด
เรือน ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการบักซ์ใต้ฝ่าย
เหนือท้องปวงจรงรทว ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือ
เกล้า ๆ ดังว่าถ้าเจ้าพระยา แตะพระยา พระ หดวง
เจ้าราชินิกุล ขุน หมื่น ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ
ไปในสถานที่ทางบกทางเรือแห่งใด พบคนมีข้อคุม
พวกเกิดวิวาทคดีฆ่าฟันกันเป็นอันมาก ให้หยุดอยู่
ให้ข่าวไพร่ดมกำลังซึ่งไปด้วยนั้น ให้จับเอาตัวพวก
ทั้งสองข้างให้ได้จึงขึ้น ถ้าเหลือกำลังให้บอกชาว
บ้านชาวเรือ ให้ช่วยกันจับเอาตัวจงได้ เพื่อว่ามีให้
อาณาประชาราษฎรไพร่พดเมืองท่าจดาจตในแผ่นดิน
ถ้าหัวเมืองให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง ปลัดยกกระบัต

กรมการ เอาตัวถามให้รู้เหตุว่าวิวาทกันด้วยเนื้อ
 ความดังใด แล้วให้บอกหนังสือสั่งตัวเข้ามายังตึก
 ชุนณะศาลา ถ้าในกรุง ฯ จับส่งกรมพระนครบาล
 ให้สืบเอาพวกเพื่อนเจ้านั้น มาตงโทษโดยอาชญา
 หดวง ถ้าผู้ใดมิได้เป็นใจแก่ราชการแผ่นดินไม่จับ
 กุม จะเอาตัวเป็นโทษตามโทษานุโทษ และให้
 พระผู้รัศมีช่วย ขวา ใน นอก ให้หมายบอก
 จงทว

กฎให้ไว้ณวันพุธเดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ จตุศักราช
 ๑๑๑๐ ปีมะโรง สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๒๙๑ รัชกาล
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกษา)

กฎ เรื่องการรับฟ้องตามพระธรรมนูญ

กฎให้แก่พระผู้รัศวดี ช้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกเจ้าพระยา และพระยา พระ หดวง
เจ้าราชินิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหาร พด
เรือน บรรดาพิจารณาความ เจ้ากรม ปลัดกรม
มหาดเล็กขอเฝ้า ข้าหลวงเจ้าต่างกรมฝ่ายหน้า ฝ่าย
หลัง และข้าลุ่มเค็จพระเจ้าตากเธอ พระเจ้าหลานเธอ
ทั้งปวงจงทั่ว ด้วยมีพระธรรมนูญไว้สำหรับขุนโรง
ขุนศาล ธรรมเนียมให้พิจารณาเนื้อความตามกระ
ทรวง เอาพินัยจ่ายราชการสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่
ก่อนนั้น และกรมมหาดไทยมีปลัดหนึ่งศาลคนหนึ่ง
ขุนบริบทหนึ่งศาลหลวงได้พิจารณาเนื้อความอุทธรณ์
และขุนเทพอาชญาหนึ่งศาลราชฎีได้พิจารณาเนื้อ
ความอาชญาตุลาการ และขุนอาชญาจักรหนึ่งศาล

ดำรง ให้พิจารณาแปลกการมหาย มีข้อหมอ
 ความ มิได้เป็นญาติพี่น้องว่า เป็นญาติพี่น้องเข้า
 กฎหมายร้องฟ้องหาความแก่ราษฎร และกตาสโหม
 ขุนประจำเหล่า ราชปัดหนึ่งคำ ได้พิจารณาเนือ
 ความอาชญาออกซึ่งมิได้เป็นสมภักนัการ ทำช่ม
 เหนือมือ และในกรมพระนครบาล ขุนจำเมือง
 ปัดหนึ่งคำ ได้พิจารณาความโจรผู้ร้ายปัดหนึ่งคำ
 เป็นโทษหนักโทษ กรมวังนั้นมิปัดหนึ่งคำตามคน
 ขุนอินทราชาญา ได้พิจารณาเนือความอาชญาวัง
 และขุนพรหมสุภา ได้พิจารณาเนือความนครบาล
 วัง และขุนเทพสุภา ได้พิจารณาเนือความแพ่งวัง
 ถ้าจำเลยเป็นสมในขุนคำตามคำได้พิจารณา
 และกรมพระคลังราชการนั้น ขุนพิณจจัย ราชปัด
 หนึ่งคำ ได้พิจารณาเนือความฝรั่งอังกฤษวิดิศา
 จิน ยวน ยี่ปุ่น แหกบริเทศ มลายู และกรมนา

ชุนโกชตากร ราชปัดนั้งคำต ได้พิจารณา^๕เนือ
 ความแพ่งอาชญาณา และชุนศัรราชบุตร^๕นได้
 พิจารณา^๕เนือความมฤตก และคำตแพ่งกตาง ชุน
 ราชสุภา ชุนสุภาชัย และแพ่งเกษม ชุนสุภาเทพ
 ชุนสุภาภาร ได้พิจารณา^๕เนือความจำเอยเป้นสมนอก
 และกรมแพทยานัน ชุนพรหมเกวี่ ได้พิจารณา
 กระทำคุณกระทำไดยะแก่กัน เป้นนมบจักกตะ และ
 กรมตำรวจากรไน ชุนวิสูตรโกษา ได้พิจารณา
 นายระวางกำนัน พันที่ เิงเรือน สมภักษร ขนอน
 ตลาด ชิงทิววาทแก่กัน และกรมตำรวจากรนอก
 ชุนศัรคำคร ได้พิจารณา^๕เนือ กำนัน เบาะแต่
 และเบียดบังขนอนตลาด ดุด้จ แต่ กรมธรรมการ
 ได้พิจารณา^๕เนือความพระดังฆเเร เเร ทำผิดด้วย
 กิจพระวินัย และพระคตังมหาสมบัตได้พิจารณา^๕
 เนือความพระราชทรัพย์ไนท้องพระคตังหลวง และ
 มี^๕เื่อไปทำตายเดีย และ^๕มี^๕เบียดบังไ่วเป้นอาณา

ประโยชน์ และกรรมดีที่ได้พิจารณาหมู่ไพร่พลวง
 ไพร่ล้ม ดังกัต พรหม และเดวทาดเดวไทย และ
 บันดกหมู่แก่นัน และพระธรรมนุญกระทรวงความ
 ทงหมอยุดำหรับราชการแผ่นดินสืบมา ให้ผู้รับฟ้อง
 ผู้รับคำกฏของราชฎมคต เอาฟ้องและคำกฏนั้น
 ไปว่าแก้ตงขณะศาลาตงขณะศาลหลวง ถ้า
 เปนเนือความข้อใหญ่ให้กราบทูลพระกรุณา ถ้าเป
 เนือความเบา มีพอที่จะเอกราบทูลพระกรุณา ก็
 ให้บังคับให้ขุนราชพิณิจัย ผู้ถือพระธรรมนุญได้
 พระธรรมนุญ เปนเนือความกระทรวงใดให้ตั้งให้
 เจ้ากระทรวงพิจารณาเอาพินัยจ่ายราชการ ฝ่ายข้าง
 ขุนโรงขุนศาล จึงจะใดตั้งตัวทำราชการตวง
 และครนสืบมาผู้มคตกฏหมายร้องฟ้องตามกระทรวง
 บ้าง ห้ามได้บ้าง และเอาเนือความไปฟ้องให้
 กราบทูล ฝ่ายหน้าฝ่ายหลังและล้มเต็จพระเจ้าตงเธอ
 ล้มเต็จพระเจ้าหลานเธอ พระเจ้าตงเธอ พระเจ้า

หาดานเธอ รับเอาฟ้องไว้แล้วมิได้ส่งไปได้ด้วยพระ
 ธรรมนุญให้พิจารณาตามกระทรวงหามิได้ และ
 ข้าหลวงรับเอาฟ้องไว้พิจารณาว่ามีรับสั่งให้ว่าเป็น
 เนื้อความผิดเพี้ยนบ้าง เป็นเนื้อความข้างเดียวบ้าง
 ให้สืบคดีให้กระจ่าง และเท็จบ้าง ครั้นถามมิรับเอา
 ดัชนีฟ้องเป็นข้อต่อข้ออ้างสืบต่อดังพระยานตุหนึ่ง
 เนื้อความมีคกมบ้าง ดังที่ส่งฟ้องไปให้ตำรวจใน
 ตำรวจนอกและข้าทูลฉลอง ๆ นอกนั้นให้เอาตัวผู้มี
 ชื่อมาพิจารณาตามฟ้อง มิต้องด้วยพระธรรมนุญ
 กมบ้าง ดังที่ดูความซึ่งตุลาการพิจารณานั้นไป
 ฟ้องหาอุทธรณ์ตุลาการ และว่ามีรับสั่งให้เรียกเอา
 ดำนวนยอมใบัดไปสืบสวนดู แล้วเนื้อความนั้น
 ค้างเข้าไปกมบ้าง และกฎพระธรรมนุญสำหรับ
 แผ่นดินนั้นกมเพี้ยนไป และขุนโรงขุนศาลเจ้ากระ
 ทรวงได้พิจารณาความตามพระธรรมนุญเอาพินัย
 จำราชการนั้นน้อยลง และส่วนราชการงานโยธา

ซึ่งเป็นพนักงานขุนโรงขุนศาลได้จ่ายนั้นน้อย เพราะ
 เหตุนี้ขุนโรงขุนศาลจึงได้ความยากจนตั้งตัวทำ
 ราชการมิได้ และครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ตั้งให้มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่สืบไปเมื่อ
 หน้า ห้ามอย่าให้ข้าหลวงเจ้าต่างกรมรับเอาฟ้อง
 ของอาณาประชาราษฎร์ซึ่งหาความแก่นั้น กราบ
 ทูลเจ้าต่างกรม และสมเด็จพระเจ้าตากสิน สมเด็จพระ
 เจ้าหลานเธอ พระเจ้าตากสิน หลานเธอ เป็น
 อินชากที่เดียว ต่อเมื่อใดมีเอาเนื้อความมาว่า มี
 ผู้กระทำความผิดคิดมิชอบเบียดบังพระราชทรัพย์เป็นเนื้อ
 ความข้อใหญ่ จึงให้เอากราบทูลเจ้าต่างกรม สม
 เด็จพระเจ้าตากสิน สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระ
 เจ้าตากสิน พระเจ้าหลานเธอ รับเอาฟ้องกราบทูล
 แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ หนึ่งถ้าแต่
 ข้าหลวงในกรมจะมีคดีวิวาทแก่ข้าทูลฉลอง ๆ และ
 ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและข้าหลวงเจ้าต่างกรมอื่น จะ

ทำหนังสือร้องให้กราบทูลเจ้าต่างกรม หากความข้อ
 วิชาหนังสือ ไซ้ ก็ให้ส่งฟ้องนั้นไปให้แก่นุราชพิณิจัย
 ผู้ถือพระธรรมนูญให้ได้ด้วยพระธรรมนูญก่อน ถ้า
 เปนกระทรวงใดให้ส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณา
 ตามใจทักตามจำเลย ตามพระธรรมนูญ อนึ่งถ้า
 มีผู้ร้องฟ้องให้กราบทูลพระกรุณา ถ้ามีใครทวงพระ
 กรุณาตรัดเหนือเกล้า ๆ ตั้งจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณา
 ห้ามได้ ก็ให้ผู้รับสั่งส่งฟ้องนั้นไปได้ด้วยพระธรรมนูญ
 ถ้าเปนกระทรวงใดจึงส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณา
 ถ้าเปนเนื้อความข้อใหญ่ มีพระราชโองการตรัด
 เหนือเกล้า ๆ ตั้งจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณาเปนเนื้อ
 ความมีคณัน ก็ให้ตุลาการเอาฟ้องนั้นได้ด้วยพระ
 ธรรมนูญเปนกระทรวงใด แล้วจึงให้หมายไป
 เอาเจ้ากระทรวงมานั่งกำกับด้วย ถ้าพิจารณาเปน
 ด็จปรับใหม่เปนพินัยดวงมากน้อยเท่าใดนั้น ให้ส่ง
 พระคั่งมหาด้มบัค อนึ่งซึ่งผู้มข้อฟ้องถูกขุนณะ

ศาลาลูกขุนณะศาลหลวงนั้น ให้ลูกขุนปรึกษารูป
 ความหนักอ่อน ถ้าเป็นเนือความเบาอยู่ ก็ให้เอา
 พ้องได้ด้วยพระธรรมนูญสั่งให้พิจารณาตามกระ
 ทรวงตามพระธรรมนูญ พระราชกำหนดกฎหมาย
 สำหรับแผ่นดิน อย่าให้แปดกกระทวงดองกรมได้
 และให้ข้าทูลฉลอง ๆ และข้าหลวงเจ้าต่างกรมฝ่าย
 หน้าฝ่ายหลัง และข้าหลวงกรมเจ้าต่างกรมฝ่าย
 กรมเจ้าต่างกรม และพระเจ้าต่างกรม หลาน
 เชอ และกรมใน กรมนอก และอาณาประชาราษฎร
 ทั้งปวง กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้ไว้
 จงทุกประการ ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระราช
 กำหนดกฎหมายนี้แต่ข้อใดข้อหนึ่งไซ้ จะเอาตัว
 เปนโทษตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ ณ วันอังคารเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ
 จุฬศักราช ๑๑๑๖ ปีจอชดศก (พ.ศ. ๒๒๙๗ รัชกาล
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกษา)

กฎ เรื่องการรับฟ้องต่าง ๆ

กฎให้แก่พระผู้รั้งคดีซ้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกตุลาการ มหาตไทย กตาโหม กรม
เมือง กรมวัง คตัง นา กรมตำรวจในซ้ายขวา
ตำรวจนอกซ้าย ขวา กรมทหารในซ้าย ขวา
มหาตเด็กชาวที่ กรมพระนครบาล และขุนโรง
ขุนศาล ผู้บรรดาเป็นตุลาการได้พิจารณา^{ขึ้น}นอกความ
ทุกหมู่ ทุกกรม ด้วย ๆ ทรง ๆ ตั้งว่าให้มี
พระธรรมนูญไว้แต่ก่อนว่าราษฎรทั้งปวงมีอรรถคดี
จะทำหนังสือร้องฟ้องแก่ผู้รักษากฎการ ขุนโรงขุนศาล
กรมใด ๆ และรับหนังสือร้องฟ้องไว้และหมาย
ไปให้มุลนายพระยาบาดสังผู้ต้องคดีมาพิจารณาได้
ถามต่อกัน และดัดกัน^{ขึ้น}ไม่ตายกลางวันาและพัน
แทงกันกลางวัน ขุน (ฉบับดบ ๒-๓ คำ) พิจารณา
นอกความ ถ้าจำเลยเป็นสมใน ขุนศาลสามศาล

^๕ได้พิจารณา กรมพระคังราชการ ขุนพิณิจัย
 ราชปัดหนึ่งศาลได้พิจารณา^๕นอกความฝรั่งอังกฤษ
 วิถันดา จัน ยวน ยี่ปุ่น แยกบรเทศ มตาย
 กรมนาขุนโกษาการ ราชปัดหนึ่งศาลได้พิจารณา^๕
 นอกความแพ่ง อาชญาณา ขุนศรีราชบุตรได้พิจารณา^๕
 นอกความมฤตก และศาลแพ่งกลาง ขุนราชสุภา
 ศาลเชษมขุนสุภาเทพ ขุนศาลด้องศาลนี้^๕ได้พิจารณา^๕
 นอกความแพ่งจำเลยเป็นด้นนอก และกรมเทพ
 อาชญาณ^๕ขุนพรหมเกวี่ ได้พิจารณา^๕นอกความ
 กระทำคุณได้ยแก้กัน เป็นฉบบจักกตะ และกรม
 ตำราการใน ขุนวิสูตรโกษาพิจารณานายระวาง
 กำนันพันที่เชิงเรือน ดมภักษรชนอนดตาด ซึ่งวิวาท
 แก้กัน และกรมตำราการนอก ขุนศรีธำคร ได้
 พิจารณาเด่นากำนันเบาะแด้ และเบียดบังอากร
 ชนอนดตาด คู่ดัดแด้ และกรมธรรมการได้พิจารณา^๕
 นอกความพระดั่งษ์เถรเณรผู้เข้ารูปชี้ทำผิดด้วยพระ

วินัย และกรมพระคลังมหาสมบัติได้พิจารณาพระ
 ราชทรัพย์ในพระคลังหลวง มีผู้เอาไปทำตายเสีย
 และมีผู้เบียดบังไว้เป็นอาณาประโยชน์ กรมพระด้
 ได้พิจารณาหมื่นไพร่หลวงสังกัดพรรค และเดวทาด
 เดวไทย และบันดุกหมื่นแก่งกัน และพระธรรมนุญ
 ทรงหมอบอยู่สำหรับราชการแผ่นดินสืบมา ให้ผู้รับฟ้อง
 รับคำกฎหมายของราษฎรผู้คัดเอาฟ้องและคำกฎหมาย
 ไปว่าแก้ลูกขุนณะศาลา ลูกขุนณะศาลหลวง ถ้า
 เนื้อความข้อใหญ่ให้กราบทูลพระกรุณา ถ้าข้อเบา
 มีพอที่จะเอากราบทูลพระกรุณา ให้บังคับให้ขุนราช
 พิณจ้าย ผู้ถือพระธรรมนุญได้ด้วยพระธรรมนุญ
 ถ้าเป็นเนื้อความกระทรวงใดให้เจ้ากระทรวงนั้น
 พิจารณาเอาพินัยจ่ายราชการ ฝ่ายข้างขุนโรงขุนศาล
 ได้ตั้งตัวทำราชการตรวจ ครั้นสืบมาผู้คัด กฎหมาย
 ร้องฟ้องตามกระทรวงบ้าง ห้ามได้บ้าง เอาเนื้อ
 ความไปฟ้องให้กราบทูลเจ้าฝ่ายหน้าฝ่ายหลัง สืบแต่

พระเจ้าดกเธอ ดมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ฯ รับเอา
 พ้องไว้มิได้ดังพ้องนั้นได้ด้วยพระบรมมณูญให้พิจารณา
 ตามกระทรวงหามิได้ และข้าหลวงเอาพ้องนั้นไว้
 พิจารณาความรับสั่งให้ว่าเป็นเนื้อความผู้เถาผู้แก่บ้าง
 เนื้อความขาดเียวบ้าง ให้สืบคดีให้จริงและเท็จ
 บ้าง ครั้นถามมีรับเอาตอบผู้พ้องเป็นข้ออ้างข้อต่อ
 ดับตอบพระยานคุณหนึ่งเนื้อความมีคืบ้าง ดังที่ส่งพ้อง
 ไปให้ตำรวจในตำรวจนอก ทหารใน และข้าทูล
 ถออง ฯ นอกนั้น ให้เอาความผู้มาพิจารณาตาม
 พ้อง มีต้องด้วยพระบรมมณูญก็มีบ้าง ดังที่ดู
 ความซึ่งตุลาการพิจารณาอยู่นั้น ไปพ้องหาอุทธรณ์
 ตุลาการ และมีรับสั่งให้เอดำนวนยอมใบสั่งไปสืบ
 ล่าวดู และเนื้อความนั้นค้างเข้าไปก็มีบ้าง และกฎ
 พระบรมมณูญสำหรับแผ่นดินนั้นก็พ้นเพื่อนไป และ
 ขุนโรงขุนศาลซึ่งเป็นเจ้ากระทรวงได้พิจารณาเนื้อ

ความตามพระบรมนุญเอาพินัยจ่ายราชการนั้นน้อย
 ดง ส่วนราชการงานโยธาซึ่งเป็นพนักงานชนโรง
 ชุนค่าตั้นน้อย เพราะเหตุชนโรงชุนค่าตั้นได้
 ความยากจนตั้งตัวทำราชการไปมิได้ และครั้ง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้มีพระราชกำหนด
 กฎหมายไว้ว่า แค้นสืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้
 ข้าหลวงเจ้าต่างกรมรับเอาฟ้องอาญาประหารราษฎร
 ซึ่งหาแก่นนั้น กราบทูลเจ้าต่างกรม ดมเด็จพระเจ้า
 ดูกเธอ ดมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เป็นอันขาด
 ทเดียว ต่อเมื่อใดมีเอาเนอความมาฟ้องว่า
 ผู้กระทำความผิดมิชอบ เบียดบังพระราชทรัพย์เป็น
 เอาเนอความข้อใหญ่ จึงเอาฟ้องกราบทูลเจ้าต่างกรม
 และดมเด็จพระเจ้าดูกเธอ ดมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
 และให้ดมเด็จพระเจ้าดูกเธอ ดมเด็จพระเจ้าหลาน
 เธอ รับเอาฟ้องกราบทูลพระกรุณาฯ แล้วแต่จะ
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง อนึ่งถ้าข้าหลวง

ในกรรมมีกิจวิเวกแก่กัน และข้าทูลถวอง และไพร่
 พ่าข้าแผ่นดิน และข้าทูลถวองเจ้าต่างกรมอื่น ๆ จะ
 ทำหนังสือฟ้องให้กราบทูลเจ้าต่างกรมหาความแก้
 วิเวกนั้นไซ้ ให้ส่งฟ้องไปให้ขุนราชพิณจจัยผู้ถือ
 พระธรรมนูญ ให้ได้ด้วยพระธรรมนูญก่อน ถ้าเป็น
 กระทรวงใดให้ส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณาโจทก์
 จำเลย ตามพระธรรมนูญ อนึ่งถ้ามิได้ร้องฟ้องให้
 กราบทูลพระกรุณา ถ้ามิได้ทรงพระกรุณาโปรด
 เกดฯ ๖ ตั้งจำเภาะให้ผู้ใดพิจารณาหาผิด ให้ผู้รับ
 ส่งฟ้องนั้นให้ได้ด้วยพระธรรมนูญก่อน ถ้าเป็น
 กระทรวงใดจึงให้ส่งให้เจ้ากระทรวงพิจารณา ถ้า
 เป็นเนื้อความข้อใหญ่มีพระราชโองการตรัสจำเภาะ
 ให้ผู้ใดพิจารณา เป็นเนื้อความมีค่น ให้ตุลาการ
 ผู้รับเอาฟ้องได้พระธรรมนูญก่อน ให้รู้ว่าเป็น
 กระทรวงใดแล้วให้หมายไปให้เจ้ากระทรวงมานั่ง
 กำกับพิจารณาคืบ ถ้าพิจารณาเป็นลัจปรับใหม่

เปนพินัยหตวงมากน้อยเท่าใดนั้นให้ตั้งพระคัมภีร์มหา
 ดัมบค^๒ อธิษฐาน^๒ซึ่งผู้มีชื่อ^๒พ้องถูกชุนณะคำดา^๒ ถูกชุน
 ณะคำดา^๒หตวงนั้น ให้ปริกษาครุ^๒ปความถ้าเป็น^๒เนื้อ
 ความเบาอยู่ ก็ให้เอาพ้องนั้นได้ด้วยพระธรรมนุญ^๒ตั้ง
 ให้พิจารณาตามกระทรวงตามพระธรรมนุญ ตาม
 พระราชกำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดิน อย่าให้
 แปลงกระทรวงดั่งกรมได้ อธิษฐานเจ้ากรม ปลัดกรม
 นายเวร ปลัดเวร ขอ^๒เผ่ากรมฝ่ายใน และ^๒ดมเด็จพระเจ้า
 พระเจ้าตาก^๒เธอ ดมเด็จพระเจ้า^๒หลานเธอ กรมใด ๆ
 ยอมพิจารณา^๒เนื้อความ^๒มี^๒คดี^๒ต้อง^๒ด้วย^๒กฎ^๒ แต่^๒หนี^๒ดับ^๒ไป
 เมื่อหน้าอย่าให้เจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร ปลัดเวร
 ขอ^๒เผ่ากรมฝ่ายใน และ^๒ข้า^๒ดมเด็จพระเจ้า^๒ตาก^๒เธอ
 ดมเด็จพระเจ้า^๒หลานเธอ กรมใด ๆ พิจารณา^๒เนื้อ
 ความ^๒นั้นหา^๒ผู้^๒บังคับ^๒บัญชา^๒มิได้ ครั้น^๒โจทก์^๒ จำ^๒เตย
 คิด^๒ใจ^๒แก่น^๒กัน^๒ด้วย^๒ขอ^๒เนื้อ^๒ความ^๒ขัด^๒ด้น^๒อยู่ แต่ว่า^๒กล่าว
 มี^๒ด้น^๒ขอ^๒เนื้อ^๒ความ และ^๒โจทก์^๒ จำ^๒เตย ยอม^๒คิด^๒ใจ

ในคุณาการว่าตักบ^๕ทเนือความม^๕ลันกระทง แะโจทก^๕
 จำเอย ยอมร้อง^๕พ้องให้กราบทุดพระกรุณา พ้อง
 ตักข^๕นณะคำดา ทำฎีกาทุดเกล้า ๖ ถวายเกล้าว^๕โทษ
 คุณาการ แะค^๕ุความเป^๕นเนือความท^๕บทั่วไ^๕ปมาถึง
 ๓ ค่ำด ๕ ค่ำด ให้เคื่องฝาดออง ๖ ราชฎ^๕รเดี่ยพัค^๕ค^๕
 ทองเงินได้ความเคื่อตร^๕อันเพ^๕ระค^๕บหากันแต่อำ^๕เภอใจ
 ถ้ำ^๕ข้า^๕ทุดตออง ๖ ราชฎ^๕รม^๕ม^๕อรรค^๕ค^๕ร^๕อง^๕พ้องด้วยกิจ
 ตัก^๕ข^๕ทัก^๕กันเป^๕นเนือความแพ่ง อาชญา อุทธรณ^๕
 นครบาต แะม^๕ฤค^๕ก^๕แพทยา แะถ^๕ว^๕าย^๕กร^๕ม^๕ท^๕ัน^๕ท^๕
 ทร^๕พ^๕ย์^๕ม^๕ฤค^๕ก^๕ให้เรีย^๕ก^๕ตัก^๕ท^๕น^๕ด้วย^๕ความ^๕ประ^๕การ^๕ใด^๕ๆ จะ
 ให้เจ้า^๕กร^๕ม^๕ ปลัด^๕กร^๕ม^๕ นาย^๕เว^๕ร^๕ ปลัด^๕เว^๕ร^๕ ข^๕อ^๕เ^๕้า
 ข้า^๕ทุด^๕ตออง ๖ ข้าง^๕หน้า^๕ข้าง^๕ใน แะด^๕ม^๕เด^๕็จ^๕พระ^๕เจ้า
 ตัก^๕เร^๕อ ด^๕ม^๕เด^๕็จ^๕พระ^๕เจ้า^๕ห^๕ต^๕าน^๕เร^๕อ แะข้า^๕พระ^๕เจ้า
 ตัก^๕เร^๕อ พระ^๕เจ้า^๕ห^๕ต^๕าน^๕เร^๕อ กร^๕ม^๕ใด^๕ๆ แะพ้อง^๕หา
 ความ^๕น^๕ก^๕ค^๕ ถ้าม^๕พ้อง^๕น^๕น^๕เป^๕น^๕ข้า^๕ห^๕ต^๕ว^๕ง แะข้า^๕ด^๕ม^๕เด^๕็จ^๕
 พระ^๕เจ้า^๕ตัก^๕เร^๕อ ด^๕ม^๕เด^๕็จ^๕พระ^๕เจ้า^๕ห^๕ต^๕าน^๕เร^๕อ พระ^๕เจ้า

ดูกเชอ พระเจ้าหลานเชอ พ้องให้กราบทูลพระ
 กรุณา เปนเหื่อความข้อใหญ่ จึงให้รับเอาพ้องนั้น
 กราบทูล แล้วให้กราบทูลพระกรุณาตามจะทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้ง ให้พิจารณาตามรับตั้ง
 ถ้าแต่คิดใจตุตการก็ให้แต่งมหาดเล็กนายเวร ขอ
 เฝ้าไปนั่งกำกับพิจารณาค่วย ถ้าแต่ผู้พ้องนั้นมิได้
 เปนข้าหลวงฝ่ายใน และมีได้เป็นข้าדםเด็จพระเจ้า
 ดูกเชอ ด่มเด็จพระเจ้าหลานเชอ พระเจ้าดูกเชอ
 พระเจ้าหลานเชอ ก็อย่ารับเอาหนังสือพ้องกราบทูล
 และให้ผู้พ้องนั้นไปพ้องตามกระทรวง และพ้องแก่
 มุตนายตามอาณาประชาราษฎร์ และพ้องตูกขุน
 ณะศาลา ตูกขุนณะศาลาหลวง ตามพระราชกำหนด
 กฎหมายแต่ก่อน อนึ่งข้าเจ้าต่างกรมฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 ถือนหนังสือปิดตราในกรมออกไปราชการณะหัวเมือง
 ไต ๆ ตอบไปทำกรรโชก ช่มเหง น้อ ครอบัดเอา
 พักคุดทองเงินอาณาประชาราษฎร์ ไพร่พดเมืองได้

ความเดือดร้อนให้เคืองไต่ต่อง ๆ เหนือ ๆ แต่^{นี้}
 ดับไปเมื่อหน้า ถ้าข้าเจ้าต่างกรม ฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 จะถือหนังสือปิดตราในกรม ออกไปเอากิจราชการสิ่ง
 ใด ๆ ก็ดี อย่าให้รับเอาฟ้องของราษฎรมาพิจารณา
 เรียกเอาฤชาตุลาการ ให้ได้ความเดือดร้อนดุจดัง
 แต่ก่อนนั้น และให้ข้าทูตต่อง ๆ และข้าหลวงเจ้า
 ต่างกรมฝ่ายหน้าฝ่ายหลัง และข้าสมเด็จพะเจ้า
 ลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ และพระเจ้าลูกเธอ
 พระเจ้าหลานเธอ สมในสมนอก และอาณาประช
 ราษฎรทั้งปวง ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายให้
 นิจทุกประการ ถ้าผู้ใดมิได้ทำตามพระราชกำหนด
 กฎหมายข้อใดข้อหนึ่งไซ้ จะเอาตัวเป็นโทษตาม
 โทษานุโทษ ให้เจ้าพระยานคร และหลวงปลัด
 กรมการ ทำตามกฎ^{นี้}นิจทุกประการ แล้วให้บอกแก่
 หัวเมืองชั้นแก่เมืองนคร ให้ทำตามพระราชกำหนด
 กฎหมาย^{นี้}นิจทั่ว

กฏให้ไว้ณะวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
 จตุศักราช ๑๑๒๒ ปีมะโรงโทศก. (พ.ศ. ๒๓๐๓
 รัชกาล สมเด็จพระที่นั่งสุริยยามรินทร์)

กฎ เรื่องการรับฟ้องกล่าวโทษตุลาการ ผู้พิจารณาความไม่เที่ยง

กฎให้แก่พระสุรศักดิ์ซ้าย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกแก่ข้าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือน
และขุนโรงขุนศาล แต่บรรดาพิจารณา^{ข้อ}นอกความ
อาญาพระราชอาญาทั้งปวง ด้วยมีพระราชกำหนด
กฎหมายไว้แต่ก่อนว่าอาญาพระราชอาญาจะมาร้อง
ฟ้องกล่าวโทษแก่กัน และผู้พิจารณาตุลาการจะไต่
ถามโจทก์จำเลยนั้น ว่าเดิมนผู้คุมถามความว่ามี
ได้ทำตามธรรมเนียมความไซ้ร ให้อาแก่ผู้พิจารณา
ผู้กำกับให้ตัดสินให้ตามข้อ^{ข้อ}นอกความ ถ้าพ้นที่ผู้
พิจารณาผู้กำกับจะตัดสินมิได้ไซ้ร ก็ให้ไปว่าแก่
ตุลาการตัดสินให้ตามข้อ^{ข้อ}นอกความให้สำเร็จ ถ้าโจทก์
จำเลยมิได้ว่ากล่าวแก่ผู้พิจารณา ไปร้องฟ้อง

หาอุทธรณ์แต่เดิมยังผู้คุม และมิได้กล่าวโทษผู้
พิจารณาผู้กำกับ และจะบัตรหมายมาให้ตั้งแต่เดิมยัง
ผู้คุมนั้นอย่าให้ดัง ถ้าเป็นเหตุความหัวเมือง ถ้า
กรมการทำให้ฟ้องแก่ ปลัด ยกระบัตร ปลัด
ยกระบัตร ทำให้ฟ้องแก่ผู้รักษามือง ผู้รัง ถ้า
และมิได้กล่าวโทษผู้รักษามือง ปลัด ยกระบัตร
ด้วยไซ้ ถ้ามีตราออกไปให้ดังข้อความนั้น อย่า
ให้ดังเข้ามา และสืบมาทุกวันนี้ผู้พิจารณาและ
ตุลาการทั้งปวงจะพระราชกำหนดกฎหมายด้วย ผู้
ซึ่งร้องฟ้องหาอาชญา อุทธรณ์ณะกรง ๆ กล่าว
โทษแต่เดิมยังผู้คุม นายพระจ้ามรงค์ มิได้กล่าว
โทษผู้พิจารณาผู้กำกับและ ผู้ซึ่งอยู่ณะหัวเมือง
เข้ามาร้องฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษแต่เดิมยังผู้คุมนาย
พระจ้ามรงค์ มิได้กล่าวโทษผู้รักษามือง ปลัด
ยกระบัตรและกรมการหามิได้ และกลับฟ้องให้
บัตรหมายเอาเดิมยัง ผู้คุม ภูดาษ พระจ้ามรงค์

และให้มิตราไปให้ส่งขุนคำด ภูคาช ขำมรงค์ ณะ
 หัวเมืองเข้ามาพิจารณาณะกรุง ฯ ตามข้ออาชญา
 อุตธรณ์ ก็เอามาพิจารณาไม่สำเร็จ ทำหน่วงเหนี่ยว
 หนีความไว้ และหนีความเดิมที่เป็นข้อใหญ่หน ก็
 พดอยเรศร้างค้างช้าส่งไปก็มีบ้าง ดังที่เห็นว่าจะ
 ทำกตบเกล็ดอนันได้ ก็คิดอ่านให้ร้องฟ้องหาอุตธรณ์
 ค่อไปถึง ๒ คำด ๓ คำดก็มีบ้าง เปนอันมาก เพราะ
 เหตุคนชนซึ่งเบียดเบียนอาณาประชาราษฎรนั้น
 เห็นหนีความของตัวพิรุณเพดียงพดาดงแล้ว ก็คิด
 อ่านหาอาชญา อุตธรณ์ กต่างโทษแก่เด็มนผู้คุม
 บ้าง ดังที่กต่างโทษแต่เด็มนผู้คุมบ้าง ดังที่
 กต่างโทษแต่ขุนคำด ภูคาช นายพระขำมรงค์บ้าง
 คิดแต่จะให้หนีความเรศร้างค้างส่งไป แต่จะไม่
 ให้ได้ความผิดของตัวเลย และอาณาประชาราษฎร
 ซึ่งมีวิญญวน และหาทรวัยมไค่นั้น ได้ความเดือด
 ร้อนนัก ครั้นจะให้สืบเอาตัวผู้กระทำผิดนั้นเปนโทษ

ตามบทพระอัยการนั้นด้วย ผู้เขามารับราชการต่อ
 มาทุกวันนี้เป็นคนไม่รู้อย่าง ใ้รู้อย่าง และยังไม่ทั่ว
 กัน และדםเต้จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทุก
 วนนี้ ทรงพระกรุณาเกล้าอาณาประชาราษฎร์ เพื่อ
 จะบำรุงมิให้พระราชกำหนดกฎหมายพ้นเพื่อนไปได้
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดังแก่ ออกญาธร
 มาธิบดี ศรีรัตนมณฑลยธราช ให้แต่งพระราช
 กำหนดกฎหมายแจกชำระไว้ แล่นสืบไปเมื่อหน้า
 ถ้าอาณาประชาราษฎร์จะร้องฟ้องกล่าวโทษแก่กัน
 ด้วยเนื้อความประการใด ๆ ก็ดี ผู้พิจารณาตุลาการ
 จะพิจารณาไต่ถามโจทก์จำเลย ดังชี้พยานณะกรง ๆ
 นั้น ถ้าโจทก์ จำเลย เห็นว่าเสมียน ผู้คุม ภูตาส
 นายพระขำมรงค์ ถามความผิดด้วยพระราชกำหนด
 กฎหมายให้โจทก์ จำเลย ว่าแก่ผู้พิจารณาผู้กำกับ
 ให้ตัดสินให้ ถ้าพ้นผู้พิจารณา ผู้กำกับตัดสินมิได้
 ก็ให้พากันไปให้ตุลาการปรึกษาตัดสินให้ตามข้อเนื้อ

ความดีไป ถ้าเป็นเนื้อความหัวเมือง ถ้าภูตาส
 นายพระร่ำมรงค์ทำผิดให้ว่าแก่ขุนคำต ขุนคำตทำผิด
 ให้ฟ้องแก่ปลัด ยกระบัตร และกรมการซึ่งมิได้
 ค้องในฟ้อง ถ้าแตะปลัด ยกระบัตร กรมการ มิ
 รับฟ้อง จึงให้ฟ้องแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รัง ถ้าแตะผู้
 รักษาเมือง ผู้รังมิรับ และผู้รักษาเมือง ปลัด ย
 กระบัตร กรมการ ทำผิดด้วยแล้ว จึงให้เข้ามาฟ้อง
 ณะกรุง ฯ ตามพระราชกำหนดกฎหมายแต่ก่อน ถ้า
 ผู้ใดมีฟ้องจะมาร้องฟ้องหาอาชญา อุทธรณ์ เด่มียน
 ผู้คุม พระร่ำมรงค์ ซึ่งได้พิจารณาว่าความ และมิ
 ได้กล่าวโทษผู้พิจารณา ผู้กำกับ และผู้ขออยู่หัว
 เมืองเข้ามาร้องฟ้องณะกรุง ฯ หาอาชญา อุทธรณ์
 กรมการหัวเมือง มิได้กล่าวโทษผู้รักษาเมือง ปลัด
 ยกระบัตร ไชว์ อย่าให้รับฟ้องไว้ว่ากล่าวเพนอัน
 ชาติที่เดียว ให้ผู้รับฟ้องนั้นส่งถึงดังฟ้องคนให้แก่
 ผู้ฟ้องว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย และให้

ข้าทูลดออง ฯ ฝ่ายทหาร พดเรือน และขุนโรงขุน
 ค้าต ผู้บรรดาได้พิจารณาเหนือความณะกรุง ฯ และ
 ผู้รักษาเมือง ผู้รัง กรมการณะหัวเมืองทั้งปวง ทำ
 ตามพระราชกำหนดกฎหมายให้^๕จงทุกประการ ถ้า
 ผู้ใดมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายแต่ข้อหนึ่ง
 ข้อใดไซ้^๕ จะเอาตัวผู้^๕นั้นไปโทษตามโทษานุโทษ
 กฎให้ไว้ณะวันศุกร์เดือน ๑๑ ขัน ๗ คำจุศักราช
 ๑๓๒๔ ปมะเมีย จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๐๕ รัชกาล
 สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์)

สำนักหอสมุด

